
Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy

Kolektív autorov:

Prof. JUDr. Ján Azud, DrSc., Dr. Bedanna Bapuly, Ing. Daneš Brzica, PhD., Dr. Pieter van Duin, PhD. Alexander Duleba, CSc., Mgr. Mateusz Gniazdowski, doc. PhDr. Vladimír Gončec, CSc., Iván Halász, PhD., Mgr. Norbert Kmeť, CSc., PhDr. Natália Krajčovičová, CSc., prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc., doc. PhDr. Svetozár Krno, CSc., Ing. Vladimír Leška, PhDr. Miroslav Londák, CSc., Mgr. Pavol Lukáč, Mgr. Juraj Marušiak, PhD., doc. PhDr. Silvia Miháliková, CSc., PhDr. Slavomír Michálek, CSc., Ing. Peter Ort, PhD., Mgr. Dagmar Pelčáková, PhDr. Zuzana Poláčková, CSc. (editorka), PhDr. Ivo Samson, PhD., Mgr. Paweł Ukielski, doc. PhDr. Zdeněk Veselý, PhDr. Peter Weiss, CSc., Galina Zeleňko, CSc., PhDr. Jozef Žatkuliak, CSc.

editorka

Zuzana Poláčková

ÚSTAV POLITICKÝCH VIED SAV
VEDA, VYDAVATEĽSTVO SAV

Bratislava 2005

Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied vydáva túto publikáciu
 ako ciastkový výsledok riešenia úlohy číslo 2003 SP 51/028 09 00/028 09 12
 Transformácie identít v súčasnom a historickom kontexte Slovenska
 so zreteľom na integračné procesy štátneho programu výskumu a vývoja
*Realizácia vynikajúcich projektov na podporu profesionálneho rastu
 mladých zamestnancov a doktorandov výskumu a vývoja.*
 Vedúci úlohy: Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
 Táto publikácia je určená pre potreby riešiteľov úlohy,
 decíznu sféru a Slovenskú akadémiu vied.

Recenzent:

Doc. PhDr. František Škvrnica, CSc.

© Ján Azud, Bedanna Bapuly, Daneš Brzica, Pieter van Duin, Alexander Duleba, Mateusz Gniazdowski, Vladimír Gončák, Iván Halász, Norbert Kmef, Natália Krajčovičová, Oskar Krejčí, Svetozár Krno, Vladimír Leška, Miroslav Londák, Pavol Lukáč, Juraj Marušiak, Silvia Miháliková, Slavomír Michálek, Petr Ort, Dagmar Pelčáková, Zuzana Poláčková (editorka), Ivo Samson, Paweł Ukielski, Zdeněk Veselý, Peter Weiss, Galina Zeleňko, Jozef Žatkuliak, 2005

Vydať Ústav politických vied SAV
 vo VEDA, vydavateľstve Slovenskej akadémie vied ako 3544. publikáciu.
 Prvý vydanie.
 Zodpovedná redaktorka Jitka Madarásová
 Obálka Ľubomír Krátky
 Technická redaktorka Jana Janíková
 Tlač VEDA, vydavateľstvo SAV

Obsah

ZUZANA POLÁČKOVÁ: Úvod	7
I.	
Historické a vnútropolitické determinanty slovenskej a českej zahranično-politickej orientácie: paralely a odlišnosti	21
SILVIA MIHÁLIKOVÁ: Symbolická rovina slovensko-českých vzťahov (vybrané aspekty a témy)	23
VLADIMÍR GONČÁK: Čtyři prozírává koncepty středoevropské a evropské politiky: R. Hotowetz/V. Schuster – M. Hodža – A. Basch – H. Ripka ...	50
NATÁLIA KRAJČOVIČOVÁ: Čechoslovakizmus v česko-slovenských vzťahoch	84
MIROSLAV LONDÁK: Odraz úrovne česko-slovenských vzťahov na príprave ekonomickej reformy v ČSR v polovici 60. rokov 20. storočia	97
SLAVOMÍR MICHALEK: Sondy do vývoja československo-amerických vzťahov v 20. storočí	105
MATEUSZ GNIAZDOWSKI: Návrh západoslovanskej federácie z roku 1940: epizóda z dejín spolupráce Poliakov, Čechov a Slovákov počas 2. svetovej vojny	135
JOZEF ŽATKULIAK: Medzníky a súvislosti usporiadania spoločného štátu slovenského a českého národa	149
II.	
Slovenská a česká zahraničná politika v kontexte V4, východnej Európy, perspektíva zo západnej Európy	181
PAVOL LUKÁČ: Aká politika Visegrádu voči západnému Balkánu?	183
PIETER VAN DUIN: Slovakia and Europe: Perspectives from Britain and the Netherlands	193
ALEXANDER DULEBA: Slovakia's Relations with Eastern Neighbors	208
PAWEŁ UKIELSKI: The breakdown of the Visegrad cooperation in years 1993 – 1998	250
JURAJ MARUŠIAK: Slovensko-poľská dvojstranná spolupráca v 90. rokoch ako jeden z pilierov visegrádskej spolupráce	262

Slovensko-poľská dvojstranná spolupráca v 90. rokoch ako jeden z pilierov visegrádskej spolupráce

JURAJ MARUŠIAK

Po vzniku nezávislého Slovenska bolo v Poľsku rozšírené vnímanie SR ako potenciálneho zdroja nestability v regióne, predovšetkým kvôli jeho nedostatočne čitateľnej politickej reprezentácii¹ a zahraničnopolitickej orientácii.² Rozdelenie Československa bolo začiatkom roku 1993 prijímané s rozpakmi, miestna tlač o tom informovala s nádyhom senzácie zmiešaným s neistotou.³ To, o čom mlčali poľskí politici, opatrné naznačovala poľská tlač a naplno hovorili poľskí zahraničnopolitickí analytici i odborníci z iných krajín: „Rozpad Česko-Slovenska mení geopolitiku strednej Európy; Praha sa orientuje na úzke vzťahy s Nemeckom, v Bratislave môže prevládnúť východoeurópska opcia...“⁴ Hoci slovenská politická reprezentácia na čele s premiérom Vladimírom Mečiarom deklarovala záujem o integráciu Slovenska do euroatlantických štruktúr, „ekonomická slabosť krajiny a hlásané metódy jej prekonania svedčia o niečom opačnom.“ Týkalo sa to napríklad avizovaného zachovania štátnej kontroly nad väčšinou slovenského priemyslu. Zároveň už v roku 1993 pozornosti zahraničia neunikli neutralistické, ba dokonca panslavistické tendencie na Slovensku. Rozpad Československa vyvolával obavy o budúnosť visegrádskej štvorky.⁵ Napriek tomu sa vzťahy medzi Slovenskom a Poľskom sformovali ako nekonfliktné. Poľsko si želalo stabilitu na svojej južnej hranici, pre Slovensko zas boli dobré vzťahy s Poľskom výhodné, lebo Poľsko bolo jediným významnejším štátom, ktorý jednoznačne podporoval jeho integračné ambície smerom k euro-

atlantickým štruktúram. Na rozdiel od ostatných štátov V4 sú vzájomné vzťahy historicky prakticky nepoznačené negatívnymi resentimentmi.

Prvým oficiálnym slovensko-poľským bilaterálnym stretnutím na najvyššej úrovni bola návšteva prezidenta SR Michala Kováča vo Poľsku 25. – 27. januára 1994. M. Kováč vo Varšave zdôraznil záujem Slovenska na rozvoji dobrých vzťahov s Poľskom, označil dokonca Poľsko za strategického partnera SR: „Slovenská republika považuje priateľstvo s Poľskom za jeden z najdôležitejších pilierov medzinárodného postavenia Slovenska.“ M. Kováč a Lech Wałęsa zdôraznili význam vzájomnej spolupráce na pôde visegrádskej štvorky. Zároveň M. Kováč navrhol osobitný dialóg, partnerstvo medzi Slovenskom a Poľskom na úrovni ministerstiev zahraničných vecí a obrany. Slovenská strana, presnejšie časť slovenskej politickej reprezentácie, si uvedomila náskok Poľska v procese integrácie do euroatlantických štruktúr ako aj „integračný“ hendikep Slovenska. Poľsko Kováčoviu iniciatívu neodmietlo, vyslovilo sa o nej pozitívne. Deklarovalo jednoznačnú podporu slovenským ambíciam, hoci L. Wałęsa sa iba obmedzil na privítanie návrhov na posilnenie všeestrannej spolupráce medzi stredoeurópskymi krajinami. To, že sa ku Kováčovej iniciatíve neprihlásilo explicitne, bolo zapríčinené neistotou zo zahraničnopolitickej smerovania Slovenska, jeho komparatívne slabšou pozíciou voči euroatlantickým štruktúram a z toho vyplývajúcou poľskou neochotou ohroziť vlastné integračné procesy. Kováčova návšteva vo Varšave bola navyše počas jej priebehu spochybnená vtedajším premiérom Vladimírom Mečiarom, keď neúčasť ministra hospodárstva SR Jána Duckého, ktorý mal byť členom delegácie, zdôvodnil neskoordinovaním návštevy prezidenta s prácou vlády, v dôsledku čoho J. Ducký nemohol byť uvoľnený.

Po páde vlády V. Mečiara v marci 1994 si nová vláda SR vedená Jozefom Moravčíkom uvedomovala význam udržiavania intenzívnych bilaterálnych vzťahov s Poľskom. Prvá cesta nového šéfa slovenskej diplomacie Eduarda Kukana viedla 10. 4. 1994 do Poľska. Jeho kolega Andrzej Olechowski deklaroval ochotu pomôcť Slovensku radami a svojím vplyvom pomôcť pri jeho integračnom úsilí, konkrétnie napríklad pri procese ratifikácie dohody o pridružení SR k EÚ alebo pri udelení zálohovej pôžičky od Medzinárodného menového fondu. 18. 8. 1994 sa uskutočnila aj oficiálna návšteva premiéra Moravčíka vo Varšave.

Zároveň však faktom je, že už samotný priebeh návštevy M. Kováča vo Varšave naznačil jednu zo základných črt v bilaterálnych slovensko-poľských vzťahoch, ktorou je ich asymetrický charakter. Kým Slovensko považuje Poľsko za jedného zo svojich klúčových partnerov, Poľsko sa vyhýbalo podobnej definícii vzťahov so svojím južným susedom. Na úrovni strategického partnerstva Poľsko definovalo svoje vzťahy iba s USA a Ukrajinou. V skutočnosti sa už v tomto období vzťahy Poľska so Slovenskom začali rozvíjať menej dynamicky

¹ Ivo Samson: Die Sicherheits- und Außenpolitik der Slowakei in den ersten Jahren der Selbständigkeit. Baden-Baden : Nomos Verlagsgesellschaft, 2000, s. 90.

² Ivo Samson: Deklamatívnosť, deklaračnosť a reálnopolitická rovina v súčasnej slovenskej integračnej politike. Mezinárodní vzťahy, 1996, 3, s. 30-37.

³ Juraj Marušiak: In Slovacia sunt leones. Literárny týždenník, 19. 3. 1993, s. 12.

⁴ Roman Kuźniar: Geostrategiczne uwarunkowania bezpieczeństwa Polski, Sprawy Międzynarodowe, 1993, 1, s. 9-28.

⁵ Thomas S Szayna: Rozpad Czecho-Słowacji (kilka uwag o jego konsekwencjach), Sprawy Międzynarodowe, 1993, 1, s. 68-69, 72.

ako s Českom, resp. s Maďarskom. S posledne menovanými krajinami sa vzájomné bilaterálne vzťahy dostali z poľského hľadiska na úroveň prehľbeného a osobitného partnerstva. V druhej polovici 90. rokov s ČR nadobudli dokonca strategický charakter, o čom svedčia cyklické konzultácie ministrov zahraničia a obrany vo formáte 2 + 2.⁶ Asymetria v poľsko-slovenských vzťahoch sa prejavovala aj vo vnímaní visegrádskej spolupráce. Nielen na začiatku 90. rokov, ale aj počas obdobia tretej vlády Vladimíra Mečiara (1994 – 1998) Slovensko ako najslabší partner v regióne prejavovalo najväčší záujem o udržanie visegrádskej spolupráce, aj keď jeho ostatní partneri o. i. aj v dôsledku samoizolačných tendencií vtedajšej slovenskej vládnej garnitúry a kvôli obavám, že prehľbenie takejto spolupráce by spomalilo integračné procesy v regióne, preferovali skôr spoluprácu na bilaterálnej úrovni. Poľsko napr. visegrádskej spolupráci vnímal skôr ako doplnenie dualizmu dvoch hlavných smerov – európskeho a bilaterálnej spolupráce s Nemeckom a ZSSR, resp. jeho následníckymi štátmi.⁷ Ďalším charakteristickým znakom slovensko-poľských bilaterálnych vzťahov fakticky počas celého obdobia 90. rokov, resp. až do roku 2002, je to, že hlavnou agendou vzájomných stretnutí sa stala podpora úsiliu Slovenska o vstup do NATO.

Aj napriek zmene vlády na Slovensku po voľbách 1994 obe strany mali záujem na rozvoji vzájomných vzťahov. Omnoho viac sa však rozvíjali na poli hospodárskom ako v oblasti medzinárodnej politiky. Ešte v roku 1996 i napriek narastajúcim disonanciám medzi deklarovanými prioritami slovenskej zahraničnej politiky a reálnou politickou praxou pretrvával poľský záujem o úzku spoluprácu so Slovenskom. Bol motivovaný predovšetkým snahou zabrániť posilneniu vplyvu Ruska na Slovensku a prostredníctvom Slovenska aj v celom stredoeurópskom regióne. Poľsko však nepodporovalo slovenské návrhy na prehľbenie integrácie v rámci Stredoeurópskej zóny voľného obchodu (CEFTA) prostredníctvom zriadenia jej stáleho sekretariátu so sídlom v Bratislave či liberalizácie kapitálových tokov a pohybu pracovných sôl. Upevnením integrácie v rámci CEFTA vtedajšia politická reprezentácia SR sledovala snahu znížiť komparatívny náskok jej visegrádskych susedov v integračných procesoch, oslabiť šance najsilnejších kandidátov na skorší vstup do EÚ a zmeniť tak rastúcu hrozbu medzinárodnej izolácie Slovenska. Dokonca sa usilovala interpretovať CEFTA ako alternatívu integrácie do EÚ, čo však predstavitelia jej ostatných členských štátov rozhodne odmietali a potvrdili, že ju chápnu ako prípravu na integráciu do tohto zoskupenia.

⁶ Polityka zagraniczna RP 1989-2002. Warszawa : Askon-Fundacja Studiów Międzynarodowych, 2002, s. 284.

⁷ Polityka zagraniczna RP 1989-2002, ref. 6, s. 277.

Osobitnú rolu zohrával pri vývoji vzájomných bilaterálnych vzťahov prezident SR M. Kováč, ktorý sa 1. marca 1996 stretol v Tatranskej Javorine so svojím poľským partnerom Aleksandrom Kwaśniewským. Obaja predstavitelia skonštovali, že proces rozšírenia EÚ a NATO nie je nasmerovaný proti Rusku, Ukrajine a Bielorusku, naopak, musí umožniť spoluprácu týchto krajín s euroatlantickými štruktúrami. Návštevu Kwaśniewského skomplikovala neadekvátna reakcia ministerstva zahraničných vecí SR na jeho tvrdenie počas návštevy v Budapešti, keď konštoval, že Česko, Maďarsko a Poľsko sa môžu stať členmi EÚ v rovnakom čase, kým Slovensko vzhľadom na vnútropolitickú situáciu prípadne neskôr. Hovorca ministerstva zahraničných vecí SR Juraj Matejkovský 20. februára 1996 označil jeho výroky za nenáležité, „pretože vstup do EÚ nemožno chápať ako preteky.“ A. Kwaśniewski sa počas návštevy Slovenska k inkriminovaným výrokom v Budapešti vrátil a de facto potvrdil svoj názor, keď ich interpretoval ako „vnímanie absencie vehementnejšieho slovenského prointegračného vystupovania.“⁸ Slová A. Kwaśniewského znamenali prvý vážnejší varovný signál Slovensku z poľskej strany, že Poľsko prestáva Slovensko v dôsledku vnútropolitického vývoja považovať za rovnako perspektívneho adepta integrácie do EÚ a NATO ako ostatné krajinu visegrádskeho zoskupenia. V uvedenom období sa intenzívne rozvíjala aj vojenská spolupráca. Veľký zahraničnopolitický význam mala návšteva štátneho tajomníka ministra národnej obrany PR Andrzeja Karkoszku v Bratislave v auguste 1996. Kým A. Kwaśniewski svoje varovania voči Slovensku formuloval diplomaticie, A. Karkoszka už o možnosti vyradenia Slovenska z prvej vlny integrácie do NATO hovoril jednoznačne, ale ešte nevylúčil možnosť zmeny postoja rozhodujúcich členov Aliancia. Naďalej deklaroval podporu Poľska integrácií Slovenska do NATO. Rozhodnutie Kongresu USA nezaradení Slovenska medzi prvé štyri krajinu, ktorým schválil pomoc vo výške 60 mil. USD na prípravu na vstup do NATO, A. Karkoszka interpretoval ako výrazný politický signál, ktorý by mali „všetci podrobne analyzovať.“ „Je to dôvod na to, aby sa začala i u vás diskusia, ktorá dá svetu jednoznačne najavo prozápadnú politiku Slovenska, nasmerovanú na integráciu do NATO. V tejto súvislosti deklaroval ochotu pomôcť Slovensku „spoluprácou, kontaktmi a v istom zmysle pomocou pri interpretovaní ... postojov a stanovísk tretím krajinám,“ zároveň však dodal, že rozhodujúcim faktorom bude vnútropolitická situácia na Slovensku.

Začiatkom roku 1997 už Slovensko v dôsledku neuplatňovania verbálnych deklarácií v praxi, v uvažovaní poľských predstaviteľov definitívne vypadlo zo

⁸ Miroslav Wlachovský – Alexander Duleba – Pavol Lukáč: Zahraničná politika Slovenskej republiky. In: Martin Bútora (ed.) Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997. Bratislava : IVO, 1997, s. 79-80.

zoznamu krajín, ktoré majú vyhliadky participovať na prvej vlne rozšírenia NATO a EÚ. Poľský prezentor A. Kwaśniewski v januári 1997 hovoril ako o potenciálnych kandidátoch rozšírenia Aliancie už iba o Poľsku, Maďarsku a Česku, pričom krajiny prvej skupiny sa mali stať hovorcom záujmov ostatných krajín strednej a východnej Európy. Hoci členstvo SR v NATO označil za geopolitický záujem strednej Európy, kym členstvo Rumunska iba za strategicky dôležité, nič to nemení na skutočnosti, že Slovensko sa ocitlo v rovnakej skupine ako pobaltské republiky a Ukrajina. Bývalý veľvyslanec PR na Slovensku Jerzy Korolec v roku 1997 otvorené skonštatoval: „Komplikovaná vnútorná situácia na Slovensku neulahčuje Poľsku realizáciu jedného z najdôležitejších cieľov zahraničnej politiky – rozvoj regionálnej spolupráce a integrovania predovšetkým štátov strednej a východnej Európy doň... Slovensko v praxi nezdieľa presvedčenie Poľska o význame medziregionálnej spolupráce pri tvorbe „európskej reality.“ Príčinou boli podľa neho komplikované vzťahy s Maďarskom a Českom ako aj úzke vzťahy s Ruskom. Konštatoval, že „poľské a slovenské záujmy v oblasti bezpečnosti nie sú definované identicky.“⁹ Poľský minister zahraničných vecí D. Rosati na zasadnutí poľského Sejmu v januári 1997 uviedol, že miesto Slovenska v Európe zatiaľ nie je dostatočne vykryštalizované.¹⁰

V apríli 1997 nastala zmena na poste veľvyslance Poľska na Slovensku. Historika-medievalistu z Katolíckej univerzity v Lubline nahradil tatranský horolezec, bývalý náčelník Horskej služby a poslanec za PSL Jan Komornicki. V Sejme zastával funkciu predsedu jeho poľsko-slovenskej skupiny v rámci Medziparlamentnej únie. Na rozdiel od svojho málo výrazného predchodcu bol na svoje pôsobenie pripravený omnoho lepšie, ovládal slovenský jazyk, v minulosti počas svojho pôsobenia v Horskej službe udržiaval kontakty so slovenskými partnermi, ba dokonca niekoľko mesiacov strávil na Vysokej škole lesníckej a drevárskej vo Zvolene. Pri svojom nástupe deklaroval nielen trvalú podporu Poľska slovenskému smerovaniu do EÚ a NATO, ale aj záujem rozvíjať zintenzívni vzájomné styky v oblasti kultúry, vedy, športu.

Krátko po tom, ako vláda 22. 4. 1997 uložila ministru vnútra Gustávovi Krajčímu nedistribuovať obciam pred referendom o členstve v NATO a priamej voľbe prezidenta hlasovacie lístky s otázkou, ktorá sa týkala priamej voľby prezidenta, Slovensko neplánovane navštívil 7. 5. 1997 maršalek poľského Sejmu Józef Zych, mimochodom predstaviteľ prointegračne orientovaného krídla

⁹ Jerzy Korolec: Stosunki ze Słowacją. In: Rocznik polskiej polityki zagranicznej 1997, Warszawa : MSZ, 1997, s. 166.

¹⁰ Rudolf Chmel – Ivo Samson – Alexander Duleba: Vzťahy Slovenska so susedmi a s Nemeckom. In: Martin Bútora – Michal Ivantyšin (eds.) Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998. Bratislava : IVO, 1998, s. 270.

v PSL. V Piešťanoch sa stretol s predsedom NR SR Ivanom Gašparovičom. Stretnutie sa uskutočnilo z poľskej iniciatívy, z rokovania nebolo vydané ani spoločné komuniké. Podľa J. Zycha slov impulzom stretnutia v Piešťanoch boli nedávne rozhovory medzi Ruskom a USA, po ktorých sa „objavili rozličné interpretácie v súvislosti so začleňovaním nových stredoeurópskych krajín do NATO a EÚ.“ Zároveň zdôraznil, že Poľsku nie je ľahostajné, v ktorej etape budú do NATO prijatí jeho susedia a vyjadril podporu prozápadným ašpiráciám vlády SR. Hoci obsah rokovania predsedov parlamentov doteraz nie je známy, možno v súvislosti s nadchádzajúcim referendum, s prípravami vládnej koalície na jeho zmarenie a v súvislosti s prípravou madridského summitu NATO vysloví hypotézu, že to bol posledný pokus Poľska zabrániť prepadu Slovenska do samoizolácie a vyradenia z prvej vlny rozširovania NATO a EÚ. Návšteva J. Zycha a nahradenie J. Korolca vo funkcii veľvyslanca J. Komornickým obsahuje ďalší zaujímavý moment. Zdá sa, že kym vymenovaním J. Korolca poľská strana prezentovala ponímanie Slovenska ako dominantne katolíckej krajiny, vymenovaním zástupcu PSL na post veľvyslanca v Bratislave a poverením J. Zycha splnením doteraz neobjasnenej diplomatickej misie Poľsko prezentovalo zmenu svojho názoru na základnú paradigmou politického diania na Slovensku, za ktorú jeho politická reprezentácia prestala považovať zaradenie krajiny medzi „katolícke“ štáty. Naopak, ako najvhodnejší partneri sa pre kontakty s vtedajšou slovenskou politickou reprezentáciou javili politici z okruhu PSL, jedinej poľskej politickej strany, ktorá udržiaval kontakty s HZDS a ktorá svojím opatrnným prístupom k európskym integračným procesom a obhajobou tradičných hodnôt rurálneho Poľska dokázala prejaviť najväčšiu mieru empatie pre vnútropolitickú rozpravu na Slovensku. V poľskom kontexte v okruhu vtedajších vládnych strán práve PSL vyjadrovala obavy z procesov modernizácie, resp. westernizácie spoločnosti, čo bolo pred rokom 1998 jednou z hlavných konfliktných línii v slovenskej politike.

Počas neočakávanej návštevy J. Zycha šéf poľskej diplomacie Dariusz Rosati v Sejme vyzdvihol spoluprácu s Českom a Maďarskom, ako tretí štát bývalého sovietskeho bloku, ktorý je predmetom osobitného záujmu poľskej zahraničnej politiky, však spomenul Litvu. Slovensko zaradil na rovnakú úroveň ako Rumunsko, Lotyšsko a Estónsko. Pred návštevou slovenského ministra zahraničných vecí Pavla Hamžíka v Poľsku 14. 5. 1997 predseda vládnej Sociálnej demokracie PR Józef Oleksy otvorené skonštatoval, že vyradenie Slovenska z prvej vlny rozširovania Aliancie je spôsobené vnútropolitickou situáciou v krajine. Hamžík už nemohol zabrániť zmene pohľadu Poľska na integračné šance Slovenska.

Zakrátko po madridskom summite NATO 8. 7. 1997, na ktorom Slovensko nebolo pozvané na rozhovory o rozšírení Aliancie, nasledovala 20. 8. 1997 dávnejšie pripravovaná návšteva poľského prezidenta A. Kwaśniewského

v Bratislave. Na stretnutiach s najvyššími predstaviteľmi SR A. Kwaśniewski zopakoval podporu slovenských integračných ambícií zo strany Poľska. Svoj názor na potrebu zmeny slovenskej vnútornnej a v jej dôsledku aj zahraničnej politiky však jednoznačne vyjadril počas rozhovorov, v rámci ktorých sa nevyhol ani prekážkam, brániacim vstupu SR do EÚ a NATO i ocenením prezidenta M. Kováča najvyšším poľským štátnym vyznamenaním, Radom Bieleho orla. Zdôraznil, že „Poľsko rado podporí proeurópske ašpirácie Slovákov, ale najprv mu to musia Slováci umožniť.“¹¹

Poľská zahraničná politika sa najmä po parlamentných voľbách na jeseň 1997 začala orientovať na spoluprácu s tou časťou slovenského politického spektra, ktorej orientácia na integráciu do euroatlantických štruktúr bola nespochybniateľná. Nový premiér, zástupca pravicovej Volebnej akcie Solidarita (AWS) Jerzy Buzek vyzdvihol význam regionálnej spolupráce. Konštatoval, že „spoločné ciele a geografická i duchovná blízkosť nás spájajú s Českou republikou a Maďarskom. Som presvedčený, že aj Slovensko bude plne zdieľať naše úsilia a spôsob ich realizácie.“¹²

Poľsko sa po roku 1997 rozhodlo pre „dvojkoľajnú politiku“¹³ voči Slovensku. Na jednej strane zdôrazňovala svoj záujem o zapojenie Slovenska do integračných procesov v strednej Európe, zároveň však túto možnosť spájalo s potrebou zmeny vnútropolitických pomerov v krajinе. V praxi sa tento prístup prejavoval v udržiavaní kontaktov s oficiálnymi politickými predstaviteľmi SR a súčasne v podpore opozície. Hoci kontakty medzi Slovenskom a Poľskom na najvyššej úrovni takmer ustali, o to boli intenzívnejšie kontakty slovenskej politickej opozície s oficiálnymi predstaviteľmi Poľska. 10. 6. 1998 navštívila Poľsko delegácia Slovenskej demokratickej koalície (SDK), začiatkom septembra bývalý prezident SR M. Kováč. Ten na záver svojej návštevy vyslovil očakávanie, že Poľsko sa ujme úlohy „patróna“, ktorý bude obhajovať slovenské záujmy na medzinárodnej scéne.¹⁴ Pravdou však zostáva, že Poľsko túto rolu zohrávalo už predtým. Na druhej strane sa slovenská politická reprezentácia aj počas zostrenia konfrontácie so západnými štátmi a s ostatnými susedmi snažila vyhnúť priamemu konfliktu s Poľskom, čím by definitívne za sebou spálila mosty nielen vo vzťahu k Západu, ale aj v regióne. Volby do NR SR v roku 1998 umožnili

¹¹ Pavol Lukáč: Poľsko a Slovensko (susedia obrátení k sebe chrbtom), In: OS, 1998, 2, február, s. 23.

¹² Jerzy Buzek: Tekst exposé prezesa Rady Ministrów Jerzego Buzka wygłoszonego w Sejmie RP 10 listopada 1997 r., <http://www.kprm.gov.pl/menubez.html>.

¹³ Pavol Lukáč – Rudolf Chmel – Ivo Samson – Alexander Duleba: Vzťahy Slovenska so susednými štátmi, Nemeckom a Ruskom. In: Grigorij Mesežníkov – Michal Ivantyšyn (eds.) Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava : IVO, 1999, s. 340.

¹⁴ Ref. 13.

prekonať rozdiel medzi verbálnou rovinou a praktickou politikou, čo sa prejavilo aj na podstatnom oživení slovensko-poľských vzťahov.

V rokoch 1994 – 1998 Poľsko fungovalo predovšetkým ako sprostredkovateľ medzi Slovenskom a štruktúrami EÚ a NATO. V dialógu so Slovenskom pokačovalo aj po roku 1996, keď SR prestala byť kandidátom rozšírenia týchto štruktúr v prvej vlne. Samozrejme nemožno obísť ani ďalšiu dimenziu bilaterálnych kontaktov, ktorou bolo konštituovanie zmluvnej základne bilaterálnych slovensko-poľských vzťahov, nevyhnutnej o. i. aj vzhľadom na vznik SR ako nezávislého štátu.¹⁵ Tažisko tohto procesu pripadá na obdobie rokov 1994 – 1998 a aj napriek negatívному postoji Poľska k politike V. Mečiara prebiehal bez významnejších komplikácií. Do roku 1996 teda Poľsko sledovalo pragmatickú líniu vo vzťahoch so Slovenskom. Usilovalo sa ho udržiavať s ním dobré susedské vzťahy, rozlišovaním medzi Slovenskom ako štátom a jeho politickou reprezentáciou sa snažilo zabrániť jeho vypadnutiu z procesov integrácie do euroatlantických štruktúr i jeho zблиžovaniu s Ruskom. Zároveň však ignorovalo vtedajšieho predsedu vlády SR V. Mečiara, ktorý napr. nikdy neboli do Poľska oficiálne pozvaný. Určitým prelomom bol rok 1997, keď sa bilaterálne kontakty obmedzili a Poľsko fungovalo už iba ako sprostredkovateľ medzi Bratislavou a euroatlantickými štruktúrami.

Po parlamentných voľbách na Slovensku v roku 1998 patrilo Poľsko medzi iniciátorov obnovenia visegrádskej spolupráce. Zlom nastal aj v bilaterálnych slovensko-poľských vzťahoch. Prvá oficiálna zahraničná cesta M. Dzurindu a nového ministra zahraničných vecí E. Kukana viedla 12. 11. 1998 do Varšavy. Slovenská strana potvrdila, že Poľsko vníma ako svojho strategického partnera v zahraničnej politike, čím sa fakticky vrátila k výsledkom cesty prezidenta M. Kováča do Varšavy v januári 1994. Slovenská strana súhlasila s poľským názorom na potrebu výstavby euroregiónov na spoločných hraniciach a diverzifikácie energetických zdrojov oboch krajín.¹⁶ Hoci poslednej otázke prikladá Poľsko veľký význam a oficiálne predložila návrh na výstavbu plynovodu

¹⁵ Zmluvy o podporu a vzájomnej ochrane investícii, Zmluvu o zabránení dvojitého zdanenia v oblasti daní z príjmu a majetku, Zmluvu o hospodárskej spolupráci a obchode (podpísané vo Varšave, 18. 8. 1994), ktoré boli uzavreté ešte pred voľbami 1994 v SR, neskôr boli podpísané Zmluva o spoločnej štátnej hranici (Varšava, 6. 7. 1995) a Zmluva o malom pohraničnom styku (Zakopané, 6. 12. 1996). Stavom zmluvnej základne s Poľskom sa SR významnejšie neodlišuje napr. od ČR. Porovn. Polityka zagraniczna RP 1989-2002, ref. 6, s. 282.

¹⁶ Juraj Marušiak: Hlavné trendy v zahraničnej politike SR. In: Grigorij Mesežníkov – Michal Ivantyšyn (eds.) Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava : IVO, 1999, s. 293; Alexander Duleba: Slovenská zahraničná politika – bilancia šiestich rokov a perspektívy zmeny. Mezinárodní vztahy, 1999, 1, s. 47.

spájajúceho Nórsko s ostatnými krajinami strednej Európy aj na stretnutí premiérov štátov visegrádskej štvorky v Bratislave 15. 5. 1999, Slovensko knej pristupuje rezervované.

Témym otvorené v prvých povolebných bilaterálnych slovensko-poľských rokovaniach, t. j. otázky integrácie do EÚ a NATO, cezhraničnej spolupráce, diverzifikácia energetických zdrojov a severojužné dopravné prepojenie rezonovali aj počas ďalších vzájomných kontaktov. Poľská diplomacia zohrávala významnú rolu aj v rozboroch o prijatí Slovenska do Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD). Okrem toho sa Poľsko usiluje po roku 1998 aj o duchovné zblženie oboch krajín, koncentruje sa podľa slov B. Geremka na „aktivity zamerané na posilnenie demokratickej a trhovej opcie v tejto krajine.“¹⁷

V roku 2000 sa uskutočnila historicky prvá návšteva poľského premiéra Jerzyho Buzeka na Slovensku. Jeho návšteva sa konala 31. mája 2000 počas vrcholiacej koaličnej krízy medzi AWS a Úniou slobody (UW) v Poľsku. V tejto súvislosti malo osobitný význam posolstvo poľského premiéra, že bez ohľadu na to, kto bude poľským premiérom, Varšava má naďalej záujem rozvíjať nadstandardné vzťahy so Slovenskom. Okrem problematiky integrácie do EÚ a NATO, cezhraničnej spolupráce a diverzifikácie energetických zdrojov J. Buzek a M. Dzurinda venovali pozornosť problematike modernizácie železničnej trate medzi Žilinou, Čadcou a Bielsko-Biaľou, prepojeniu diaľnic a výstavbe nového hraničného priechodu Medzilaborce – Radoszyce. Významnú rolu vo vzájomných vzťahoch zohráva osobné piateľstvo prezidenta R. Schustera s jeho poľským partnerom Aleksandrom Kwaśniewským. Ešte pred zvolením R. Schustera za najvyššieho predstaviteľa SR vtedajší predseda Strany občianskeho rozumenia navštívil 13. apríla 1999 Poľsko na pozvanie Nadácie Štefana Bátoru, počas ktorej absolvoval rokovania s poľskými najvýznamnejšími ústavnými činiteľmi. Poľský prezident sa na stretnutiach s ním vyhlasoval za „advokáta Slovenska.“ A. Kwaśniewski bol prítomný aj na inaugurácii prezidenta SR v júni 1999. Oficiálna návšteva prezidenta SR v Poľsku sa uskutočnila v auguste 1999. A. Kwaśniewski Slovensku ponúkol pomoc a podporu nielen poskytovaním poľských skúseností, ale aj šírením dobrého mena Slovenska v zahraničí. „Sme pripravení lobovať za Slovensko na medzinárodnom fóre, lebo nám záleží, aby nás južný sused bol v tých istých európskych a transatlantických štruktúrach ako my.“¹⁸

¹⁷ Viliam Roth: K slovensko-poľským vzťahom. Videné z Varšavy. Mezinárodní politika, 1999, 5, s. 11.

¹⁸ Pavol Lukáč – Ivo Samson – Alexander Duleba, Visegrádska spolupráca, regionálne iniciatívy a vzťahy SR so susednými štátmi. In: Miroslav Kollár – Grigorij Mesežník (eds.): Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava : IVO, 2000, s. 383.

Pozíciu Slovenska ako dôležitého partnera Poľska potvrdil poľský minister zahraničných vecí Władysław Bartoszewski počas návštevy E. Kukana vo Varšave dňa 18. mája 2001. Vo vzájomných vzťahoch po roku 1998 teda dominovala agenda vstupu SR do NATO, na druhej strane v menšej miere sa najmä v prvých rokoch prvej vlády premiéra M. Dzurindu pozornosť sústredovala na iné otázky vzájomných vzťahov.

Záujem Poľska o liberalizáciu režimu na spoločných hraniciach tlmočil počas návštevy Bratislava 12. januára 2001 maršalek Sejmu, dolnej komory poľského parlamentu Maciej Płażyński. Navrh, aby sa občania oboch krajín mohli pri prechode hraníc preukazovať občianskym preukazom. Poľskí poslanci zdôraznili aj potrebu vybudovať diaľničné spojenie medzi Slovenskom a Poľskom a celkovo zlepšiť kvalitu železničného a leteckého spojenia medzi oboma krajinami. Premiér M. Dzurinda a M. Płażyński rokovali aj o otvorení slovenského konzulátu v Krakove, ktorého koncepcia už pripravená. Podľa oficiálnych údajov prekážkou jeho fungovania bola finančná situácia oboch štátov.

Od roku 1999 venovalo Poľsko intenzívnu pozornosť aj odovzdávaniu skúseností zo svojej systémovej transformácie svojím slovenským partnerom. Tому účelu bolo venovaných viacero projektov, z ktorých azda najznámejším bol cyklus prednášok poľských odborníkov a politikov pre slovenskú odbornú verejnosť pod názvom „Skúsenosti s poľskou systémovou transformáciou“, organizovaný na pôde bratislavskej Univerzity Komenského. Rovnako intenzívna spolupráca však prebiehala aj na úrovni ministerstiev obrany oboch krajín, resp. rezortov diplomacie, ktoré organizovali v rokoch 2000 a 2002 slovensko-poľské okrúhle stoly venované bilaterálnej politickej a bezpečnostnej spolupráci.

Predsedu NR SR Jozefu Migašovi navštívil Poľsko 17. – 19. januára 2002. Vyslovil sa za zintenzívnenie spolupráce v poslednej fáze prístupových rokován s EÚ. Počas pobytu šéfa slovenského parlamentu v Poľsku sa rokovania týkali o. i. aj projektov cezhraničnej spolupráce, napríklad zriadenia nových turistických hraničných priechodov. Poľský premiér Leszek Miller prisľúbil, že poľská strana bude hľadať prostriedky na dokončenie diaľničného ťahu Zwardoń – Skalité. Dominantnou tému rozborov predsedu NR SR vo Varšave s najvyšším ústavnými činiteľmi bol projekt plynovodu Jamal, najmä projekt výstavby prípojky na Slovensko cez poľské územie. Poľských predstaviteľov zaujímal problémematika Zákona o Maďaroch žijúcich v susedných krajinách. Migaš ich informoval, že pre SR je zákon neprijateľný a bude trvať na tom, aby sa neuplatňoval. Poliaci pripravujú preukaz Poliakov v intencích zákona o zahraničných Slovácoch. J. Migaš zároveň navštívil Sliezské vojvodstvo a stretol sa so zástupcami slovenských krajánov žijúcich v Poľsku.

Podporu zámeru Slovenska vstúpiť do NATO opäťovne zdôraznil počas svojej návštevy SR 26. apríla 2002 poľský prezident A. Kwaśniewski. Úspech

tohto úsilia jednoznačne podmienil výsledkom septembrových parlamentných volieb. „Ak občania SR v rámci volieb povedia nie NATO, tak neexistuje žiadna sila, ktorá by Slovensko do NATO dotiahla. Ale keď slovenskí voliči odovzdajú hlasy všetkým tým stranám, ktoré majú koncepciu postavenú na členstve v NATO, tak jednoznačne otvoria dvere do aliancie,“ zdôraznil Kwaśniewski. Kwaśniewski upozornil na to, že rozširovanie NATO úzko súvisí s rozšírením EÚ a neutralita by bola slepou uličkou. Počas svojej prednášky na pôde bratislavskej Univerzity Komenského (UK) sa poľský prezident vyslovil v prospech spolupráce s krajinami východnej Európy. „Po vojne sme rátili s podporou Západu, preto teraz máme záväzky smerom na Východ,“ povedal. Preto si podľa neho nemôžeme nevšimnúť proeurópske túžby Ukrajiny. Ukrajinu označil za jeden zo stĺpov, ktoré zabezpečujú mier v Európe, ktorý prechádza veľkými zmenami a posilňovaním demokracie. Podľa Kwaśniewského Poľsko a Slovensko môžu urobiť veľa pre dobré vzťahy s touto susednou krajinou. Rektor UK Ferdinand Devínsky prezidentovi Kwasniewskemu odovzdał najvyššie vyznamenanie Veľkú zlatú medailu UK.

Počas návštevy poľského prezidenta sa v Bratislave stretli aj ministri zahraničných vecí oboch krajín E. Kukan a Włodzimierz Cimoszewicz. Hlavnými témami ich rokovania bolo rozširovanie EÚ, vstup Slovenska do NATO, ako aj posilnenie spolupráce v rámci Visegrádskej štvorky V4. Vo vzťahu k EÚ sa zhodli na potrebe koordinovania postupu oboch krajín s cieľom dosiahnuť silnejšiu negociačnú pozíciu.

Necelý mesiac po poľskom prezidentovi navštívil Slovensko 24. mája 2002 aj predseda poľskej vlády Leszek Miller. So svojím slovenským partnerom sa zhodli na absencii otvorených otázok, ktoré by mohli zaťažovať vzájomné vzťahy. Miller počas svojej prvej oficiálnej návštevy SR tlmočil slovenskému predsedovi vlády záujem poľskej strany na intenzifikáciu hospodárskej spolupráce. Poľsko má v súčasnosti 240 miliónový deficit v obchodnej výmene so SR, ktorá predstavuje 1,2 miliardy dolárov. Poľská strana iniciovala aj prípravu spoločného programu na spoluprácu poľskej a slovenskej mládeže, ktorý by malo garantovať Poľsko. V rozhovoroch sa venovali aj spoločnému postupu v boji proti organizovanému zločinu, cezhraničnej spolupráci a spolupráci v oblasti školstva, kultúry a menšíň. Dzurinda aj Miller vyslovili presvedčenie, že po odchode V. Orbána z funkcie maďarského premiéra začne V4 opäť spolupracovať na vysokej úrovni.

Ministri vnútra oboch krajín I. Šimko a Krzysztof Janik sa stretli 29. júla 2002 v Starej Ľubovni. Podpisali medzivládnú dohodu medzi SR a Poľskom o vzájomnej ochrane utajovaných skutočností a zmluvu o uľahčení hraničného vybavovania v cestnej a železničnej doprave. Jej podstatou je umožnenie, aby na hraničných priechodoch bolo len jedno vybavovanie, spravidla na tej strane, z ktorej občan odchádza. Podľa ministrov je cieľom oboch krajín dosiahnuť už

v roku 2003, aby na poľsko-slovenskej hranici bol pre obyvateľov oboch krajín režim vybavovania obdobný vnútorným hraniciam v schengenskom priestore. Obaja ministri sa venovali aj otázke svojej východnej hranice s Ukrajinou, najmä vzhľadom na nelegálnu migráciu.

Mediálne najpríťažlivejšou témove stretnutia v Starej Ľubovni, aj keď najmenej relevantnou, sa však stala zmena štátnej hranice medzi oboma krajinami. Týka sa 2 969 metrov štvorcových v troch lokalitách na spoločnej poľsko-slovenskej hranice. Ide o výmenu štátneho územia pri vyhliadkovej veži na Dukle, výmenu „bezmenného“ ostrova na rieke Dunajec za ostrov Nokiel a nová poľná cesta v katastri obci Skalité a Javorzynka. Zmena štátneho územia je podľa ministra I. Šimka štandardná situácia. Podobné zmeny prebiehali aj v minulosti, naposledy v 90. rokoch. Súvisia napríklad so zmenou tokov riek a ich účelom je kompenzácia vzájomných úbytkov územia. Táto dohoda zatiaľ ešte nebola ratifikovaná v NR SR. Gestom solidarity bol aj telefonát poľského premiéra svojmu slovenskému partnerovi počas augustových povodní, v ktorom ponúkol Slovensku pomoc pre postihnuté oblasti. Zároveň vyjadril solidaritu poľského ľudu s obyvateľmi SR. 11. decembra 2002 sa za prítomnosti ministra zahraničných vecí SR E. Kukana podarilo dosiahnuť otvorenie Generálneho konzulátu SR so sídlom v Krakove, zriadenie ktorého bolo viackrát predmetom bilaterálnych konzultácií.

SR a Poľsko zastávali rozdielne názory v otázke vedenia prípojky projektovaného plynovodu Jamal 2 na Slovensko. Slovensko presadzovalo jej vyústenie v oblasti Veľkých Kapušian, kym Poľsko malo záujem o to, aby jeho územím viedol dlhší úsek jej trasy. V súčasnosti však táto otázka vzhľadom na dohodu medzi ruským Gazpromom a Ukrajinou nezohráva podstatnejšiu úlohu, na výstavbe plynovodu Jamal 2 nebolo v roku 2001 zainteresované ani Poľsko vzhľadom na projektovaný plynovod z Nórsku ako aj vzhľadom na pokles dopytu po dodávkach plynu; neskôr sa zasa ruská strana začala orientovať na výstavbu plynovodu po dne Aralského mora, ktorý by jej umožnil bezprostredný kontakt s Nemeckom.

Slovensko aj Poľsko prikladali od vzniku samostatného Slovenska v roku 1993 veľký význam vzájomným vzťahom. Po celý čas sa „poľsko-slovenské vzťahy“ vyznačovali istou mierou konštantnosti a trvalosti, resp. nestretávali sa s tak závažnými problémami,“ ako to bolo napríklad v prípade vzťahov Slovenska s Maďarskom a Českom.¹⁹ Dôležité je, že záujem oboch strán o udržanie dobrých vzťahov prejavovali politické reprezentácie oboch krajín bez ohľadu na to, aká mocenská garnitura bola pri moci. Pre Poľsko je Slovensko

¹⁹ Břetislav Dančák: Geneze spolupráce ve střední Evropě. In: Břetislav Dančák (ed.): Integracní procesy ve středoevropském prostoru II. Brno : Masarykova univerzita, 1999, s. 44.

dôležité predovšetkým z hľadiska zabezpečenia stability v regióne a na južných hraniciach krajiny, pričom sa chce vyvarovať zopakovaniu bieloruského variantu z polovice 90. rokov, ktorý znamenal posilnenie vplyvu Ruska bezprostredne na poľských hraniciach. Slovensko má pre Poľsko a ďalšie štáty visegrádskeho zoskupenia veľký význam z geopolitického hľadiska, pretože je jediným štátom visegrádskej štvorky, ktorý susedí so všetkými tromi ostatnými krajinami. Geopolitickej faktor však, ako ukázal rok 1997, v uvažovaní predstaviteľov členských štátov EÚ a NATO, nezohrával pri ich rozhodovaní kľúčovú rolu do takej miery, ako to pravdepodobne očakávala slovenská politická reprezentácia pred voľbami 1998.²⁰ Poľský záujem o zintenzívnenie vzťahov so Slovenskom bol motivovaný aj ekonomickými záujmami, hoci ani nie tak z hľadiska objemu vzájomného obchodu, ako z obáv z vysokých nákladov, ktoré by si vyžiadalo zavedenie schengenského režimu na spoločných hraniciach.²¹

Význam poľského členstva v NATO pre Slovensko

Členstvo Poľska v NATO a jeho aktívne pôsobenie v Aliancii má pre Slovensko veľký význam v prvom rade preto, lebo Poľsko patrí spoločne s ďalšími krajinami Visegrádskej štvorky medzi najvýznamnejších podporovateľov členstva Slovenska v Aliancii. Hoci pred rokom 1998 sa Litva začala javiť ako perspektívnejší favorit Poľska v integrácii do NATO, po parlamentných voľbách v roku 1998 sa prvoradá pozornosť Poľska opäť obrátila na Slovensko. Podobne ako maďarský premiér Viktor Orbán, aj poľskí predstaviteľia hovoria o vstupe Slovenska do NATO ako o dovršení prvej vlny rozširovaní Aliancie. Svedčia o tom aj slová poľského veľvyslanca na Slovensku Jana Komornického: „Treba zdôrazniť, že podpora z poľskej strany pre vstup SR do Aliancie je jasná. Ako člen Aliancie urobíme pre vstup Slovenska všetko, čo bude možné, samozrejme, ak to bude chcieť aj slovenská spoločnosť. Je potrebné dokončiť prvú vlnu rozširovania NATO. Slovensko je najbližšou krajinou Poľska a Aliancie, ktorá by mala rozšíriť jej rady. Z pohľadu Poľska je Slovensko na prvom mieste.“²² Pre Slovensko znamenajú prínos skúsenosti poľských vyjednávačov z rokovaní o členstve v Aliancii, rovnako ako štúdium argumentov, ktoré poľ-

ská strana používala pri presadzovaní svojich integračných ambícií. Zároveň Slovensko môže od svojich severných susedov čerpať celý rad skúseností z reformy ozbrojených síl, z pôsobenia v mnohonárodných silách, zo vzdelávania profesionálnych pracovníkov rezortu obrany ako aj z práce s verejnou mienkou vzhľadom na to, že na Slovensku predovšetkým po leteckom zásahu NATO proti Juhoslávii počas kosovskej krízy počet priaznivcov členstva v Aliancii poklesol pod 50 %. Slovensko v súčasnosti prinajmenšom v rezorte obrany sa usiluje získať a aplikovať poľské skúsenosti zo vzťahov s Alianciou. Zástupcovia oboch ministerstiev obrany vedú rokovania predovšetkým v oblasti bezpečnostnej (obrannej, vojenskej) politiky, stratégie a legislatívy, ochrany informácií, prípravy pracovníkov rezortu obrany, reformy armády a celého obranneho a bezpečnostného systému.²³

Po vstupe Poľska do NATO sa poľský zbrojný priemysel stáva konkurenciou pre slovenský, postihnutý konverziou a po prípadnom začlenení Slovenska do Aliancie bude o to viac sťažené jeho postavenie na euroatlantických trhoch, ale zároveň skúsenosti Poľska s jeho reštrukturalizáciou a integráciou do euroatlantického priestoru môžu mať pre Slovensko veľkú hodnotu. Kontakty medzi poľským a slovenským ministerstvom obrany sa týkajú aj spolupráce v oblasti zbrojného priemyslu. Pre Slovensko môžu byť podnetné aj skúsenosti zo spolupráce vládnych politických zoskupení s opozíciou pri obhajobe základných cieľov zahraničnej politiky krajiny. Príkladom efektívnej práce s krajanskými organizáciami je činnosť poľských emigrantských kruhov v zahraničí v prospch prijatia tejto krajiny do NATO.²⁴ Poľským príkladom sa inšpirovala aj slovenská diplomacia v USA v súvislosti s prípravou vrcholnej schôdzky NATO v Prahe. Na základe iniciatívy veľvyslanca SR M. Bútoru a poľského veľvyslanca Przemysława Grudzińského sa v roku 2002 v priestoroch slovenskej ambasády vo Washingtone zišli zástupcovia amerických krajanských komunit desiatich kandidátskych krajín (Slovenska, Slovinska, Litvy, Lotyšska, Estónska, Rumunska, Bulharska, Albánska, Macedónska a Chorvátska), krajanských spolkov nových členských štátov NATO (Poľska, ČR a Maďarska) a veľvyslanci kandidátskych krajín. Prijali spoločné vyhlásenie, ktoré podporilo víziu zjednotenej slobodnej Európy, prezentovanú prezidentmi USA G. Bushom jr. a Billom Clintonom. Zástupcovia krajánov ocenili solidaritu krajín strednej a východnej Európy s americkým ľudom po 11. septembri 2001 a ich priprave-

²⁰ Ivo Samson: Die Sicherheits- und Außenpolitik der Slowakei in den ersten Jahren der Selbständigkeit. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000, s. 38, 45.

²¹ Jiří Dienstbier: Visegrád, Mezinárodní politika, 1999, 2, s. 4-7.

²² Jan Komornicki: Úvodné slovo veľvyslanca Poľskej republiky v SR. In: Ivo Samson – Tomáš Strážay (eds.): Európska bezpečnosť a proces rozširovania NATO. Bratislava : SFPA, 2000, s. 6.

²³ Peter Barták: Využívame skúsenosti a poznatky z poľskej cesty do NATO. In: Ivo Samson – Tomáš Strážay (eds.): Európska bezpečnosť a proces rozširovania NATO (Bratislava: SFPA 2000) s. 11-15.

²⁴ Pavol Lukáč: „Poľská lobby“ v USA – vplyv na poľsko-americké vzťahy. Listy SFPA, 1998, 12, december 1998, s. 7.

nosť byť spojencami USA a NATO. Zároveň vyzvali amerického prezidenta a Senát Kongresu USA, aby podporili prijatie všetkých kandidátskych krajín, ktoré preukázali svoju pripravenosť na členstvo v Aliancii.

Poľsko je spoločne s Českom členom severného krídla NATO. Maďarsko sa napriek pôvodným predpokladom ocitlo v jeho južnom krídle. Medzi slovenskými odborníkmi sa v minulosti objavoval názor, podľa ktorého je pre Slovensko reálnejšie budúce členstvo v južnom krídle NATO.²⁵ Vytvorenie spoločnej poľsko-slovensko-českej brigády bez účasti príslušníkov maďarských ozbrojených síl so sídlom v Topoľčanoch v máji 2002 však svedčí o tom, že SR bude po vstupe do Aliancie s najväčšou pravdepodobnosťou pôsobiť v rámci jej severného krídla. Poľsko ako člen severného krídla NATO sa, pochopiteľne, bude výraznejšie koncentrovať na dianie v oblasti Baltského mora, pobaltských štátov, Ruska, Ukrajiny a Bieloruska. Slovensko sa však aj napriek svojej príslušnosti k severnému krídлу NATO bude musieť vzhľadom na svoju zemepisnú polohu a úroveň politických kontaktov s krajinami juhovýchodnej Európy na rozdiel od svojho severného suseda venovať omnoho väčšiu pozornosť dianiu v oblasti Dunajskej kotliny a Balkánu a zohľadňovať ho pri svojom obrannom plánovaní. Poľsko však aj napriek potenciálne odlišným geopolitickým inklináciám bude pre Slovensko znamenať významného partnera na ihrisku euroatlantickej spolupráce aj vďaka svojim úzkym vzťahom s USA a Nemeckom.

Rozhodnutie summitu NATO v Prahe 22. 11. 2002 o pozvaní Slovenska k rokovaniam o vstupe do Aliancie bolo do značnej miery aj výsledkom diplomatického úsilia Poľska a slovensko-poľskej bilaterálnej spolupráce. Spolupráca s Poľskom zostane pre Slovensko dôležitá aj z iného hľadiska – Poľsko aj päť rokov po volebnej porážke V. Mečiara v roku 1998 zostało spoločne s Českom najvýznamnejším podporovateľom Slovenska medzi európskymi členmi NATO.

V bezpečnostnej oblasti a na pôde NATO v súčasnosti zastávajú obe krajiny blízke pozície. Poľsko sa tradične vyslovuje za zachovanie silných euroatlantickej väzieb v oblasti bezpečnosti, t. j. za zachovanie prítomnosti USA v európskej bezpečnostnej politike.²⁶ Zainteresovanosť Poľska na zachovaní súčasnej úlohy USA v bezpečostnej architektúre Európy vyplývajú z toho, že si uvedomuje rozhodujúci podiel USA na prijatí rozhodnutí o rozšírení Aliancie, nielen z hľadiska ich politického vplyvu, ale aj z hľadiska schopnosti a ochoty finan-

covať činnosť Aliancie a európsku bezpečnosť.²⁷ Druhým dôvodom, prečo Poľsko prikladá taký veľký význam politike „atlanticizmu“, omnoho väčší ako napr. v prípade Česka alebo Slovenska, je, že si vzhľadom na svoju polohu a bezprostredné susedstvo s krajinami Spoločenstva nezávislých štátov uvedomuje možné bezpečnostné riziká. Orientácia na úzku spoluprácu s USA sa posilnila v súvislosti s úsilím Slovenska vstúpiť do NATO, kde si slovenská reprezentácia jasne uvedomovala, že jeho úspešnosť závisí od stanoviska rozhodujúceho člena Aliancie. Slovensko preto spoločne s ďalšími krajinami tzv. Vilniuskej skupiny počas pražského summitu NATO 25. 11. 2002 podporilo postoj USA otázke odzbrojenia Iraku a deklarovalo ochotu prispieť do medzinárodnej koalície na presadenie jej ustanovení a odzbrojenia Iraku. M. Dzurinda na ďalší deň potvrdil svoju podporu politike USA, keď uviedol: „Ak sa niekomu zdá, že sme proamerickí, tak položím rečníku otázku: Kto je lídrom demokratického sveta? Kto nesie na svojich pleciach najväčšiu politickú, ekonomickú a materiálnu zodpovednosť za riešenie takej alebo onakej krízy? Nehanbime sa povedať, že lídrom demokratického sveta sú Spojené štaty. Preto hovorievam, že chceme byť silným spojencom Spojených štátov.“

Slovenský premiér sa zároveň pripojil k tzv. listu ôsmich lídrov európskych krajín, publikovanému 30. januára 2003 v londýnskom denníku *The Times*. Jeho signatári boli prezident Česka Václav Havel a premiéri ostatných krajín: Tony Blair (Británia), José María Aznar (Španielsko), José Manuel Barroso (Portugalsko), Silvio Berlusconi (Talianisko), Péter Medgyessy (Maďarsko), Leszek Miller (Poľsko) a Anders Fogh Rasmussen (Dánsko). Títo politici sa pred stretnutím prezidenta USA Georga Busha a britského premiéra Tonyho Blaira, na ktorom sa očakávalo prijatie rozhodnutia o ďalšom postupe voči Iraku, vyslovili za udržanie spoločného postupu medzi USA a európskymi krajinami. Napriek tomu však tento list, nielen kvôli svojmu obsahu, ale aj kvôli tomu, že jeho signatári svoju iniciatívu vôbec nekonzultovali so svojimi európskymi partnermi, predovšetkým s Nemeckom a Francúzskom, patriacim medzi hlavných odporcov vojny v Iraku, bol všeobecne interpretovaný ako prejav podpory stanovisku USA. Tento postup kandidátskych štátov, ktorý vo viacerých krajinách EÚ, ktoré sú zároveň aj členmi NATO, vyvolal prejavy nevôle.

Podpora politike USA nebola úplne jednoznačná ani v samotnom poľskom, resp. slovenskom establishmente. Proti poľskej účasti vo vojne protestovali predovšetkým opozičné strany Seba obrana a Liga poľských rodín, výhrady voči spôsobu, akým USA realizuje svoju zahraničnú politiku, prezentovali aj niektorí predstavitelia vládneho Zväzu demokratickej ľavice (SLD). Tak napr.

²⁵ Vladimír Kmec – Miloslav Naď: Nová bezpečnostná situácia Slovenska po rozšírení NATO. *Mezinárodní politika*, 1999, 4, s. 19.

²⁶ Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej Rzeczypospolitej Polskiej <http://www.msza.gov.pl/polzagr/strategiabezpr.html>.

²⁷ Pozri Ivo Samson: Rozdielne akcenty rozširovania NATO. In: Ivo Samson – Tomáš Strážay (eds.): *Európska bezpečnosť a proces rozširovania NATO*. Bratislava : SFPA, 2000, s. 37.

poslanec za túto stranu a zároveň štátny tajomník v kancelárii predsedu vlády pre otázky zahraničnej politiky Tadeusz Iwiński ešte na jeseň 2002 tvrdil, že „spolupráca s USA musí byť taká, aby objektívne nenavádzala túto veľmoc k jednostranným aktom.“²⁸ Podobne na Slovensku v súvislosti s Dzurindovým podpisom „listu ôsmich“ niektoré parlamentné zoskupenia kritizovali, že sa tak stalo bez ich informovania. Kritický postoj vyjadrili nielen opozičné HZDS a Smer, ale podporu „listu ôsmich“ a vyslanie slovenskej jednotky do oblasti Perzského zálivu prinajmenšom v prvej fáze spochybňovalo aj koaličné KDH.

Reakcia krajín V4 na vojnu v Iraku preukázala blízkosť stanovísk Poľska a Slovenska v tejto otázke, čo vytvára predpoklady pre budúcu úzku spoluprácu aj v rámci NATO, či pri riešení ďalších bezpečnostných otázok. Na druhej strane Visegrádska štvorka nebola schopná ani počas rokovania ministrov obrany krajín V4 v Tatranských Zrúboch 11. februára 2003 vydať v otázke vojny spoločné stanovisko. Prekážkou bol v prvom rade postoj ČR, ktorá sa na jednej strane ústami premiéra Vladimíra Špidlu pripojila ešte počas pražskej vrcholnej schôdzky členských štátov NATO 21. novembra 2002 k Bushom navrhovanej „koalícii dobrovoľníkov“ a dokonca súhlásila s vyslaním svojej protichemickej jednotky (spoločne so SR) do oblasti Zálivu, ale zároveň sa kriticky vyjadrovala k bojovým aktivitám a dištancovala sa napr. od podpisu V. Havla pod „listom ôsmich.“

Kauza tzv. Benešových dekrétov a jej vplyv na visegrádskej spolupráci z poľského hľadiska

Prvú vážnu krízu visegrádskej spolupráce, ktorá bola zároveň testom súdržnosti krajín V4, zdanlivo vyvolala kauza tzv. Benešových dekrétov. Dekréty prezidenta republiky Eduarda Beneša, ktoré sa zvyknú najmä v Nemecku, Rakúsku a Maďarsku zjednodušene označovať ako „Benešove dekréty“, tvoria súbor viac než 140 všeobecne záväzných právnych predpisov, vydávaných v exile preidentom Československej republiky (ČSR) najmä v posledných rokoch druhej svetovej vojny a v povojnovom období do ustanovenia Dočasného národného zhromaždenia. Všetky dekréty boli dodatočne schválené Dočasným národným zhromaždením a stali sa súčasťou československého právneho poriadku. Predmetom diskusií sú najčastejšie dekréty týkajúce sa potrestania zločinov a previnení (tzv. retribučné dekréty), konfiškácií majetku a odňatia štátneho občianstva. Na základe uvedených dekrétov boli po druhej svetovej

vojne postihovaní československí občania nemeckej a maďarskej národnosti, ale aj kolaboranti českej, resp. slovenskej národnosti.

V skutočnosti však kauza tzv. Benešových dekrétov znamenala iba vyvrcholenie individualistických tendencií, ktoré sa prejavovali v zahraničnej politike Maďarskej republiky prinajmenšom od konca 90. rokov, keď jej predstavitelia otvorené deklarovali, že ich krajina je najlepšie pripravená na vstup do NATO a EÚ. Dôsledkom toho bol odlišný prístup maďarskej strany k chápaniu visegrádskej spolupráce obnovenej v rokoch 1998 – 1999. Kým Slovensko, Poľsko a ČR sa usilovali o to, aby nadobudla politickú dimenziu, maďarský premiér Viktor Orbán presadzoval skôr spoluprácu v partikulárnych otázkach, hlavne v oblasti kultúry, školstva, cezhraničnej spolupráce a pod., pričom ako politický cieľ definoval podporu úsilia SR získať pozvanie do NATO. Presvedčenie o vlastnom prvenstve vyvolávalo u maďarskej reprezentácie podobne ako v prípade ČR v prvej polovici 90. rokov, obavy, že prílišné zbližovanie s visegrádskymi partnermi by mohlo ohroziť zásadné zahraničnopolitické záujmy krajiny, t. j. vstup do NATO a EÚ, ktoré vyústili do hľadania iných foriem regionálnej spolupráce. Týkalo sa to predovšetkým Poľska, ktoré za ďalšími kandidátskymi krajinami tzv. luxemburskej skupiny zaostávalo v implementácii *acquis communautaire* a čeli vážnym ekonomickým problémom.

Maďarsko začalo presadzovať „malé rozšírenie EÚ“, pričom sa usilovalo v tejto otázke získať podporu Nemecka. Podobné tendencie prejavovali aj Estónsko a Slovinsko. Malo ísť o rozšírenie EÚ iba o niekoľko krajín, pričom do úvahy prichádzali Cyprus, Malta, Slovinsko, Maďarsko a Estónsko. Proti podobným zámerom sa však jednoznačne postavilo Nemecko. Predseda Výboru pre EÚ v Bundestagu Friedbert Pflüger 9. mája 2001 vyhlásil, že hoci „maďarský premiér Viktor Orbán sa usiluje vymôcť od nás „malé“ rozšírenie Únie, my apelujeme aspoň o trochu solidarity medzi kandidátmi a usilujeme sa presvedčiť Maďarov, že dokonca aj keď budú musieť čakať na Poľsko rok, je v ich záujme integrácia celej strednej Európy s Úniou.“ Podľa Pflügera bez Poľska rozšírenie EÚ pre Nemecko nemá zmysel. „Poľsko musí byť v každom prípade súčasťou prvej skupiny štátov prijímaných do EÚ,“ dodal v tejto súvislosti štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí Nemecka Günther Pleugner. V. Orbána pravdepodobne k podobnej taktike inšpirovali varovania komisára EÚ pre otázky rozšírenia Günthera Verheugena z júna 2000, podľa ktorého že ak niektorá krajina bude pripravená na vstup, ale Poľsko nie, nebude sa na Poľsko čakať. Nemeckí predstavitelia však tiež jeho vyjadrenia korigovali.

V. Orbán však v individualistických tendenciách pokračoval aj po prvých neúspechoch v Nemecku. Úspešnejší bol u francúzskeho prezidenta Jacquesa Chiraca, ktorý počas jeho návštevy v Paríži 10. decembra 2001, pred summitom EÚ v Laekene, opäťovne otvoril otázkou „čakania na Poľsko“ slovami: „Malo by Maďarsko čakať na iných kandidátov, mali by do úvahy prichádzať iné aspekty

²⁸ Tadeusz Iwiński: Szanse dla Nowej Europy Trybuna, 9.-11. 11. 2002, s. 9.

ako stav prípravy kandidátov.“ Chirac na jeho otázku odpovedal záporne a zároveň vyzdvihol „výnimočné výsledky Maďarska,“ ktorému sa v tom čase v negociačnom procese podarilo z 29 kapitol uzavrieť 23.

V tom čase sa už individualistické tendencie Maďarska prejavovali priamo na fóre Visegrádu. Prvým takýmto prejavom sa stalo vystúpenie maďarského premiéra V. Orbána na prvom stretnutí premiérov členských štátov dvoch európskych regionálnych zoskupení – Visegrádskej štvorky a Beneluxu v Luxemburgu 5. decembra 2001. Na tomto fóre prezentoval pozíciu Maďarska ako samostatného hráča: „Chceme, aby sa všetky kandidátske krajinu dostali do EÚ čo najskôr. Nebudeme však na nikoho čakať.“ Pre Poľsko, ale aj pre Slovensko a ČR, to boli jasné signály, že v rámci V4 sa namiesto multilaterálnej spolupráce začínajú znova, podobne ako v období rokov 1993 – 1999, uplatňovať vo väčšej miere bilaterálne, resp. trilaterálne kontakty. Ochladenie vzťahov Poľska s Maďarskom však zároveň vytvorilo príležitosť pre intenzívnejšie zblíženie tejto krajiny so Slovenskom ako aj s ČR. Význam týchto štátov sa z poľského hľadiska zvýšil, zároveň však sa najmä po udalostiach v prvom polroku 2002 zvýšil význam Poľska pre obe následnícke krajinu bývalého Československa.

V prvých mesiacoch roku 2002 individualistické snahy Budapešti nadobudli nový rozmer. V. Orbán sa totiž rozhodol vzhľadom na predvolebnú kampaň v Maďarsku využiť nacionalistickú kartu a oprieť sa pritom o postoje Rakúska a kresťanskodemokratickej opozície v Nemecku, ktorá sa javila ako perspektívny favorit blížiacich sa parlamentných volieb v tejto krajine. Nemecká CDU-CSU, rakúska vládna koalícia Ľudovej strany (ÖVP) so Slobodnými (FPÖ) a maďarský Fidesz našli spoločnú platformu v požiadavke na revíziu usporiadania strednej Európy po druhej svetovej vojne. Maďarské špičky si boli isté, že táto taktika, smerujúca k vytvoreniu užšieho spojenectva medzi Nemeckom, Rakúskom a Maďarskom, bude mať úspech a bude viesť k takému posilneniu medzinárodného postavenia Budapešti, že politická spolupráca vo formáte V4 sa pre Maďarsko stane irelevantnou. Ináč sa nedá vysvetliť fakt, že V. Orbán sa 20. februára 2002 rozhodol na pôde Európskeho parlamentu zaútočiť hneď proti svojím trom visegrádskym partnerom naraz. „V súčasnosti sa predpokladá, že do EÚ pristúpi v roku 2004 naraz 10 kandidátskych krajín. Ale keby sa v ktorokoľvek z nich objavili závažné problémy, ostatné by nemali na ňu čakať.“ Podľa poslancov mal jednoznačne na mysli Poľsko, keďže Poľsko bolo jedinou krajinou, ktorá je v očiach súčasných členov EÚ natoľko významná, že by sa jej nepripravenosť mohla stať príčinou oddialenia rozšírenia. Zároveň v tom istom vystúpení sa neočakávane pripojil k požiadavkám Rakúska, aby ČR a Slovensko anulovali povojnové dekréty prezidenta ČSR E. Beneša. V reakcii na interpeláciu nemeckého poslance Jürgena Schrödera týkajúcu sa vstupu ČR do EÚ ich označil za zákony, ktoré nie sú zlučiteľné s európskym právom: „Je to pre mňa pre veľmi zložité si predstaviť, že by sa k Úniu mohla pripojiť krajina zacho-

vávajúca také zvláštne zákony, ktoré sa líšia od legislatívy Únie. Očakávame, že tieto dekréty budú vymazané z legislatívy ČR a Slovenska.“ V tom čase vrcholili prípravy na vypracovanie spoločného stanoviska krajín V4 v otázkach priamych platieb poľnohospodárom po vstupe do EÚ. Hoci pred piatimi dňami sa podarilo na základe písomných konzultácií dosiahnuť vypracovanie spoločného stanoviska premiérov visegrádskych štátov v tejto otázke, Orbán deklaroval, že Maďarsko nemusí na ňom trvať: „Existuje šanca zlepšiť ponuku Európskej komisie. Maďarsko nemyslí iba v kategóriách podpory poľnohospodárstva, ale v kategóriách zjednotenia Európy. Maďarskí poľnohospodári nadálej podporujú pristúpenie k Únii, lebo sú si sebou istí. Pochybnosti, či sa vyravnajú s konkurenciou, im ani len neprídu na um.“ Hoci týmto vyhlásením sa dištancoval od všetkých ostatných členov V4, záujmy Poľska, kde je problematika poľnohospodárstva patrí medzi najcitlivejšie, tieto Orbánove vyhlásenia ohrozovali najviac.

Na Orbánove výroky reagoval štátny tajomník MZV SR J. Figel', ktorý ich označil za „sypanie piesku do súkolia Visegrádu.“ Po protestoch ministerstiev zahraničných vecí SR a ČR, adresovaných maďarským veľvyslancom v oboch krajinách, nasledovali vyhlásenia premiérov. M. Dzurinda a M. Zeman zrušili svoju účasť na pripravovanom stretnutí predsedov vlád V4 v maďarskom Keszthely, ktoré sa malo uskutočniť 1. marca 2002. Po telefonických konzultáciách podobný krok urobil aj predseda poľskej vlády Leszek Miller. Miller však na rozdiel od Zemana a Dzurindu reagoval opatrnejšie, svoju neúčasť zdôvodnil absenciou predstaviteľov ČR a SR. Stretnutie malo mať veľký význam, pretože na ňom mala byť prijatá spoločná pozícia krajín V4 k Bruselom navrhovanej výške priamych platieb poľnohospodárom a k ďalším otázkam spoločného postupu počas predvstupových rokovaní s EÚ. V tejto súvislosti sa v českej tlači objavili špekulácie, že Orbánova otázka bola v skutočnosti „inspirovaná úradníkmi z bruselskej centrálnej EÚ.“ Cieľom malo byť vyvolanie napätia, ktoré by zabránilo prijatiu spomínaného spoločného stanoviska. Ak je táto hypotéza pravdivá, v tom prípade bola snaha bližšie nedefinovaných kruhov z aparátu EÚ úspešná. Vzhľadom na neskorší vývoj je však oveľa pravdepodobnejšou hypotézou, že vyvolanie „kauzy“ inspiroval kandidát nemeckých kresťanských demokratov na úrad spolkového kancelára Edmund Stoiber, ktorý chcel takýmto spôsobom získať tromfy v predvolebnej kampani proti kancelárovi Gerhardovi Schröderovi.²⁹ Nemožno však vylúčiť ani kombináciu oboch faktorov, hoci by svedčalo o politickej krátkozrakosti predstaviteľov Európskej komisie, keby kvôli momentálnym ziskom boli ochotní ohroziť stabilitu povojnového uspo-

²⁹ Krzysztof Balon a zespól: Dekrety Benesza. Polski Przegląd Dyplomatyczny. 2002, nr. 4, s. 156.

riadania Európy, založenú na výsledkoch Postupimskej konferencii mocností protihitlerovskej koalície.

Maďarskí premiér, ale aj minister zahraničia János Mártonyi však v predvolebnej kampani naďalej otvárali otázku tzv. Benešových dekrétov. V. Orbán 4. marca 2002 nevylúčil v rozhovore pre maďarský rozhlas, že jeho krajina by mohla zrušením kontroverzných dekrétov podmieňovať podporu vstupu SR do NATO. Takmer o mesiac po kontroverznom vystúpení V. Orbána v Európskom parlamente, 20. marca 2003, túto požiadavku zopakovali na spoločnom stretnutí prezident Maďarska Ferenc Mádl a rakúsky kancelár Wolfgang Schüssel. Z toho dôvodu ani oficiálne vyhlásenia maďarského ministerstva zahraničných vecí, že Maďarsko naďalej považuje za dôležité udržiavať spoluprácu medzi krajinami V4 ani ubezpečenie maďarského veľvyslance v SR Miklósa Borosa o maďarskej podpore vstupu SR do NATO nezabránil útlmu visegrádskej spolupráce na najvyššej úrovni až do konania parlamentných volieb v Maďarsku.

Krízu visegrádskej spolupráce zaregistrovali aj predstavitelia EÚ. Na bilaterálnych rokovaniach s predstaviteľmi krajín V4 vyslovovali nádej, že sa dialóg medzi členmi V4 podarí obnoviť. Komisár EÚ pre rozšírenie G. Verheugen vyzval Maďarskú republiku a ČR, aby zanechali spory o etnickom vystúpaní po druhej svetovej vojne. Zároveň deklaroval, že tzv. Benešove dekréty nebudú predmetom rokovania o vstupe do EÚ. Osobitné znepokojenie však vyvolalo otvorenie otázky tzv. Benešových dekrétov v USA, kde mimoriadnu pozornosť vyvolali Orbánove výroky o „životnom priestore pre Maďarov.“³⁰ Predseda vlády SR M. Dzurinda vyslovil presvedčenie, že ochladenie vzťahov je iba dočasné, rovnako ako nacionalizácia predvolebnej rétoriky v Maďarsku. Vôľu pokračovať vo visegrádskej spolupráci vyjadrili aj predstavitelia Česka a Poľska. Český minister zahraničných vecí J. Kavan konštatoval, že spolupráca je natoľko dobrá a silná, že prezije akékoľvek turbulencie, aj tieto, ale výroky premiéra Orbána v jednoducho nemožno prehliadnuť a predstierať, že ich ne-povedal. Vonkajšie tlaky a uvedomenie si nutnosti pokračovať vo vzájomnom dialógu viedli k tomu, že aj napriek zlyhaniu na najvyššej úrovni visegrádska spolupráca na nižších úrovniach naďalej pokračovala. Štátni tajomníci rezortov zahraničia sa 6. – 7. marca 2002 stretli v Ríme s ich talianskym partnerom Robertom Antonionem, ako aj s predstaviteľmi talianskeho národného konventu o budúcnosti EÚ, poslancami a senátormi. „Neexistoval dôvod spoluprácu prerušovať, a ani tak urobil nemienime, pretože musíme prerokovať viaceré témy dôležité tak z hľadiska regionálneho, ako aj celoeurópskeho,“ komentoval stretnutie J. Figeľ. Spolupráca a vzájomná komunikácia prebiehala v zoskupení

V4 aj na úrovni ďalších rezortov. Nezastavila sa ani príprava neformálnej schôdzky premiérov štátov V4 a Beneluxu, ktorá sa uskutočnila v dňoch 24. – 25. mája 2002 v Trenčíne.

Hovorca EK Jean Christophe Filori tento problém označil za otázku bilaterálnych vzťahov medzi Slovenskom a Českou republikou na jednej strane a Maďarskom na strane druhej, vzhľadom na to, že ide o prípad, ktorý vznikol ešte pred založením EÚ. „Preto tento problém nie je súčasťou európskej legislatívy a ani predmetom rokovania o vstupe,“ uviedol. Podobne na Orbánove výroky reagoval aj komisár EÚ pre rozširovanie G. Verheugen po stretnutí so šéfom českej diplomacie Janom Kavanom. Hoci oficiálni predstavitelia EÚ otváranie uvedenej otázky zamietli, Brusel neoficiálne prejavil záujem o dosiahnutie nediskriminačnej dohody.

Vystúpenie Viktora Orbána sa stretlo s podporou časti poslancov EP z Nemecka a Rakúska, najmä príslušníkov konzervatívnych strán. Pred parlamentnými voľbami v Nemecku túto otázku otváral aj kandidát CDU – CSU na úrad spolkového kancelára a bavorský krajinský premiér Edmund Stoiber. Ten ešte v máji 1998 vo svojom vystúpení v nemeckom Spolkovom sneme žiadal podmieniť prijatie ČR do EÚ zrušením Benešových dekrétov. Poslankyňa EP za Rakúsku Ľudovú stranu (ÖVP) Ursula Stenzelová, mimochodom predsedníčka Spoločného parlamentného výboru EÚ – ČR, Orbánove výroky podľa vlastných slov výslovne uvítala. Zároveň vyhlásila, že SR a ČR by mali výdať vyhlásenie, že termínom vstupu do EÚ Benešove dekréty prestávajú existovať a sú neplatné. Podobne nemecký poslanec Hartmut Nassauer vyhlásil, že táto otázka sa pre mnohých ľudí ešte neuzavrela. Časť nemeckých a rakúskych politikov presadzovala radikálne riešenia, napríklad poslanec EP Bernard Possekt z nemeckej CDU žadal urýchленé zrušenie dekrétov a hovorca Rakúskej strany slobodných (FPÖ) Martin Graf hovoril o nutnosti vrátiť sudetským Nemcom majetok v plnom rozsahu. Zahraničný výbor EP na návrh svojho predsedu Elmara Broka, ktorý je členom nemeckej CDU, inicioval prešetrenie kompatibility sporných zákonov a ich dôsledky nezávislou skupinou expertov. Na druhej strane spravodajca EP pre Slovensko Jan Marinus Wiersma označil Orbánovo vyhlásenie za „nešťastné“ a nesúhlasil ani s vytvorením skupiny nezávislých expertov: „Musíte sa zbaviť ilúzie, že v histórii je možné všetko napraviť.“ Pochopenie pre postoj SR a ČR vyjadril aj generálny tajomník Rady Európy Walter Schwimmer.

Podľa J. Kavana sú však dekréty vyhasnuté a nemôžu v súčasnosti vytvárať právny argument pre akékoľvek správanie či ohrozenie nemeckého majetku na území ČR. Hlavný český vyjednávač s EÚ Pavel Telička na pôde EP vyhlásil, že Praha otázku dekrétov považuje za uzavretú bilaterálou česko-nemeckou deklaráciou z roku 1997. Predseda vlády SR M. Dzurinda počas svojho vystúpenia pred Zahraničným výborom EP odmietol otvárať túto tému. Podobne hlavný

³⁰ Balon a zespól: Dekrety Benesza, ref. 29, s. 157.

slovenský vyjednávač s EÚ Ján Figel' a predseda Výboru NR SR pre európsku integráciu František Šebej zrušenie Benešových dekrétov odmietli. J. Figel' ich označil za uzavretú záležitosť, kym F. Šebej ich charakterizoval ako „morálny problém“. Vyslovil názor, že by bolo dobré aj pre nás samotných, nielen pre vzťah s Maďarskom, aby sme sa s nimi aspoň nejako deklaratívne vyporiadali.

Názor slovenskej strany je, že dekréty prezidenta ČSR boli skonzumované a nezakladajú dnes nové právne vzťahy. Slovenskí predstaviteľia zároveň argumentovali vyhlásením Slovenskej národnej rady k odsunu slovenských Nemcov z 12. februára 1991, v ktorom ocenila prínos slovenských Nemcov pre kultúrny a hospodársky rozvoj Slovenska a vyjadriala poľutovanie nad utrpením spôsobeným odsunom, ktorý postihol aj nevinných. MZV SR však zároveň kriticky hodnotilo, že Maďarsko doteraz nepovažovalo za vhodné ospravedlniť sa za to, že na základe Viedenskej arbitráže z roku 1938, v rozpore s ustanoveniami medzinárodného práva, okupovalo časť územia Československa, resp. Slovenska. Odmietlo spájať otázku odsunu nemeckého obyvateľstva z Československa s dekrétnymi prezidenta ČSR, keďže tento krok bol dôsledkom rozhodnutia Postupinskej konferencie; v prípade výmeny obyvateľstva s Maďarskom argumentuje bilaterálnou medzinárodnou zmluvou medzi oboma krajinami z roku 1946. Štátny tajomník MZV SR Jaroslav Chlebo počas prednášky na pôde Poľského inštitútu medzinárodných štúdií (PISM) pokus o otvorenie kauzy tzv. Benešových dekrétov označil za „pokus o revíziu povojnového poriadku ustanoveného v Európe po druhej svetovej vojne vŕťaznou protihitlerovskou koalíciou.“³¹

Slovenská politická reprezentácia sice na jednej strane zrušenie Benešových dekrétov odmietla, zároveň však nechcela situáciu dramatizovať. Keď Poslanecká snemovňa Parlamentu ČR prijala 24. apríla 2002 vyhlásenie o nemennosti dekrétov prezidenta ČSR, podobný krok navrhoval aj predseda Strany občianskeho porozumenia (SOP) Pavol Hamžík. Jeho návrh sa stretol s podporou poslancov opozičného HZDS a SNS, predstaviteľia koaličných strán sa však vyslovili proti tomu.

Počas krízy visegrádskej spolupráce, spôsobenej výrokmi maďarského premiéra V. Orbána o potrebe zrušenia tzv. Benešových dekrétov, Poľsko po istom váhaní otvorené podporilo stanoviská českej a slovenskej strany. Hoci vláda k uvedenej otázke nevydala v tom čase nijaké stanovisko, iniciatívu prevzal prezident A. Kwaśniewski. V rozhovore pre nemecký denník *Die Welt* 5. marca 2003 vyhlásil, že „musíme jasne oddeliť minulosť od súčasnosti. Prirodzene existujú určité pozostatky. Sú ľudia nasadení na nútené práce, ktorí v súčasnosti dostávajú odškodenie. Sú vyhnani, ktorí majú nádej na čestné gesto. Existuje aj

³¹ <http://www.foreing.gov.sk>.

otázka kultúrnych pamiatok prešťahovaných v obidvoch krajinách počas vojny. S plnou vážnosťou však hovorí: Tieto otázky nemožno spájať s rozširovaním EÚ. Keby tiene minulosti, rozhodnutia Hitlera alebo Beneša, alebo aj rozhodnutia Roosevelta, Churchilla a Stalina mali zablokovať cestu našich krajín do EÚ, znamenalo by to, že sa nachádzame v schizofrenickom svete. Tieto problémy treba riešiť inak. V EÚ ich môžeme riešiť ľahšie, pretože už nebudem mať do činenia s niekdajšími podozrievaniami a obavami.“ Die Welt jeho výrok uviedol v pozmenenej podobe. Vo vete o tieňoch minulosti vypustil formuláciu o rozhodnutiach predstaviteľov protihitlerovskej koalície, ponechal iba slová o dekrétoch Hitlera a Beneša, čím obaja politici boli prezentovaní na rovnakej úrovni. Administratíva poľského prezidenta na to reagovala dementí.³² Podporu slovenským a českým stanoviskám A. Kwaśniewski opäťovne tlmočil počas svojej návštevy Bratislavu 26. apríla 2002, keď po rokovaniach so svojím slovenským náprotivkom vyhlásil, že „Poľsko je jednoznačne proti tomu, aby sa problém Benešových dekrétov zapájal do negociačného procesu krajín kandidujúcich na vstup do Európskej únie (EÚ).“

Omnoho ostrejšie však reagovali iní poľskí politici.³³ Počas diskusie v Sejme o otázkach zahraničnej politiky poslanec Janusz Dobosz v mene poslaneckého klubu koaličnej Poľskej ľudovej strany (PSL) 14. marca 2002 uviedol, že posledné vyhlásenia V. Orbána jeho stranu napĺňajú znepokojením. „Sme presvedčení, že Česko malo právo brániť svoju teritoriálnu i ekonomickú suverenitu. Takéto vyhlásenie je vodou na mlyn tým kruhom v Nemecku, ktoré sa nikdy nezmierili s výsledkami vojny, spochybňovali Benešove dekréty a zároveň aj návrat Poľska na piastovské územia,“ doslova povedal. Zároveň dal Orbánové výroky do súvislosti s návrhom niektorých nemeckých intelektuálov a politikov (o. i. predsedníčky Zväzu vyhnancov Eriky Steinbachovej a predsedu nemecko-poľskej parlamentnej skupiny, poslanca za vládnu Sociálnodemokratickú stranu Nemecka Markusa Meckela), snahou zriadili tzv. Centrum vyhnancov v poľskom Wroclawie. „Preto musíme plne podporovať postoj južných susedov. Prehľbovať spoluprácu, tú skutočnú, a nielen na papieri, lebo je to náš spoločný záujem,“ zdôraznil J. Dobosz. Podobne prehľbenie spolupráce stredoeurópskych krajín požadoval aj predstaviteľ poslaneckého klubu opozičnej, krajne pravicovej Ligy poľských rodín Roman Giertych, hoci vo svojom vystúpení sledoval predovšetkým vnútropolitické ciele a útočil proti osobe prezidenta A. Kwaśniewského.

³² http://www.prezydent.gov.pl/ser/index.php3?tem_ID=3881&kategoria=Wywiady+zagraniczne

³³ Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski. 4 kadencja, 16 posiedzenie, 2 dzień (14.03.2002) – Stenogram debaty. Wystąpienia klubów i kół poselskich oraz zapytania posłów <http://www.msz.gov.pl>.

S podporou postoja ČR a SR vystúpil aj bývalý poľský veľvyslanec v Česko-slovensku, resp. v ČR Jacek Baluch. Konštatoval, že ak nejaký agresor „vyvolať vojnu, ktorej oficiálnym cieľom je dobytie cudzieho územia s cieľom rozšírenia životného priestoru, musí počítať s dôsledkami v prípade svojej porážky... V opačnom prípade by bolo možné beztrestne vyvolávať vojny a po ich porážke žiadať obnovenie pôvodného stavu.³⁴ Bol medzi prvými, ktorí varovali, že táto hrozba sa môže týkať aj Poľska.³⁵ V súvislosti s diskusiou o zriadení tzv. Centra vyhnancov, prebiehajúcou v rovnakom čase, sa objavovali varovania pred „morálnym rovnostárstvom,“ akým je porovnávanie deportácií Poliakov zo ZSSR po druhej svetovej vojne s deportáciami Nemcov v tom istom období.³⁶

O niečo neskôr sa ku kauze „dekrétov“ vyjadril na stránkach denníka *Die Welt* aj bývalý dvojnásobný minister zahraničia Poľska (1995, 2000 – 2001) Władysław Bartoszewski, jeden z najvýznamnejších iniciátorov poľsko-nemeckého zmierenia. Vyslovil znepokojenie z oživovania tieňov minulosti. Za chybu označil spájanie historických a morálnych otázok s otázkami právnymi alebo dokonca majetkovými. „Rovnako chybné je interpretovanie Benešových dekrétov ako skúšku zrelosti Čechov na členstvo v EÚ, pretože vtedy by sme museli uvažovať, aké chyby v priebehu posledných 60 a možno dokonca aj 80 rokov sa dopustili iné štaty. Mnoho krajín, ktorých vlády podpisali Versaillskú zmluvu, dnes žije v dobrom susedstve, čo neznamená, že všetky jej ustanovenia považujú za spravodlivé.“

Najvýznamnejším stanoviskom poľských odborníkov však bola analýza, vypracovaná tímom odborníkov z okruhu Poľského inštitútu medzinárodných štúdií (Krzysztof Bałon – vedúci kolektívu, Krzysztof Chudy, Janusz Dołęga, Paweł Kosiński, Maciej Krzysztofowicz, Rafał Morawiec, Rafał Tarnogórski). Pozícia Poľska v tomto spore je podľa nich samozrejmá „nielen vzhľadom na naše vlastné historické skúsenosti.“ Ako záujem Poľska definovali aj pokračovanie visegrádskej spolupráce na pokiaľ možno čo najvyššej úrovni rovnako pred až po získaní členstva v EÚ. „Niet pochýb, že otváranie bolestivých kapitol histórie môže ma iba negatívny vplyv na stav tejto spolupráce.“ Podľa ich názoru boli z poľského hľadiska nebezpečné najmä Orbánove hrozby zablokovania prijatia SR do NATO. Zároveň varovali, že vystupovanie maďarských vedúcich predstaviteľov môže posilniť preferencie takých politických súl na Slovensku, ktoré súce obhajujú platnosť Benešových dekrétov, ale podľa názoru vedúcich predstaviteľov NATO nebudú schopné garantovať plnenie

podmienok pre vstup tejto krajiny do Aliancie i EÚ. Konkrétnie sa to týkalo Slovenskej národnej strany (SNS), Pravej SNS a Hnutia za demokratické Slovensko.

„Pri formulovaní nášho stanoviska v otázke Benešových dekrétov treba brať do úvahy fakt, že prinajmenšom v niektorých štátach EÚ prevládajú názory odlišné od našich. Týka sa to predovšetkým Nemecka a Rakúska, kde sa verejná mienka negatívne stavia k myšlienke rozšírenia, čo prirodzeným spôsobom ovplyvňuje postoj vlád týchto krajín. V súčasnej situácii je dodatočným faktorom, komplikujúcim pozíciu Poľska, ale aj ČR a Slovenska, skutočnosť, že spomedzi všetkých kandidátskych krajín do EÚ rakúska spoločnosť prejavuje najväčšie sympatie tradične Maďarsku,“ uvádzajú v analýze. Poľskí analytici zároveň konštatovali, že je v poľskom záujme, aby „proces rozširovania EÚ neboličím komplikovaný. To isté sa týka rozšírenia Severoatlantickej aliancie o SR.“ Upozornili na nemalý význam visegrádskej spolupráce pre bezpečnosť v regióne, ktorá bola „oslabená výrokmi maďarských politikov.“ V neposlednom rade však upozornili, že problematika tzv. Benešových dekrétov sa môže dotýkať bezprostredných záujmov Poľska aj napriek existujúcim právnym a historickým rozdielom medzi vysťahovaním Nemcov z Poľska a Československa. „Je potrebné pozorne sledovať dialóg o vysídleniach po druhej svetovej vojne, vedený v minulosti i v súčasnosti. Je vhodné totiž pripomenúť, že požiadavky predkladané organizáciami odsunutých Nemcov, tak vo vzťahu k ČR, ako aj vo vzťahu k Poľsku, sú podobné a obsahujú o. i. požiadavky na vrátenie zanechaného majetku alebo získanie príslušného odškodnenia,“ uvádzajú v záveri analýzy.³⁷

Hoci azda s výnimkou prezidenta A. Kwaśniewského poľskí najvyšší predstaviteľia, aj napriek dôrazným varovaniam odborníkov na medzinárodnú problematiku zareagovali na otvorenie kauzy tzv. Benešových dekrétov zdržanlivо, otázka revízie povojnového usporiadania sa čoskoro stala aktuálnou aj pre túto krajinu. Kauzy sa totiž po maďarských a rakúskych politikoch v rámci predvolebnej kampane v Nemecku ujal kandidát opozície CDU-CSU na úrad spolkového kancelára a zároveň predsedu vlády spolkovej krajiny Bavorsko Edmund Stoiber, ktorý 19. mája 2002 na zjazde sudetských Nemcov v Norimbergu zopakoval Orbánove výroky podmieňujúce vstup ČR do EÚ zrušením tzv. Benešových dekrétov. Dekréty označil za akty, ktoré sú v rozpore s európskymi hodnotami i s európskym právom. Uvedol, že v prípade svojho zvolenia na post spolkového kancelára sa bude usilovať o ich anulovanie: „Prečo českí politici nie sú schopní uznať vinu a dištancovať sa od chybných rozhodnutí. Ktokoľvek v roku 2002 obraňuje vyhnanie a zákony vydané pred

³⁴ Gazeta Wyborcza, 25. 2. 2002.

³⁵ Mladá fronta Dnes, 5. 3. 2002.

³⁶ Piotr Semka Za wcześnie na Wrocław. Rzeczpospolita, 28. 3. 2002.

³⁷ Balon a zespól: Dekrety Benesza, ref. 29, s. 157.

57 rokmi, musí sa opýtať Európanov, či sa môže stať členom ich spoločenstva.“ E. Stoiber, ktorý je ako bavorský premiér závislý od podpory deportovaných sudetských Nemcov a ich potomkov, tvoriacich značnú časť obyvateľov jeho spolkovej krajiny, je na otvorení otázky sudetských Nemcov, resp. ďalších príslušníkov nemeckého národa odsunutých z krajín strednej a východnej Európy, zainteresovaný aj osobne. Jeho manželka bola totiž medzi deportovanými sudetskými Nemcami. Deň predtým na zjazde sudetských Nemcov s požiadavkou na zrušenie Benešových dekrétov vystúpil aj nemecký minister vnútra Otto Schilly. Keď však varoval krajanov pred vznášaním majetkových nárokov a vyzýval ich na podporu procesu rozširovania EÚ, bol prerušovaný nepriateľskými výrokmi. Český premiér Zeman v reakcii na Stoiberove slová odmietol viesť akékoľvek ďalšie rozhovory na túto tému. Poľskí predstavitelia v tejto súvislosti neoficiálne tlmočili spokojnosť s výsledkom analýzy skupiny expertov Európskej komisie, publikovanej 22. mája 2002, ktorá podporila stanovisko českej strany, že dekréty už v súčasnosti nemajú právnu platnosť a nie sú podmienkou pre skončenie rokovania s Českom o pristúpení k EÚ.

Napriek takémuto stanovisku expertov z Európskej komisie však rezolúcia Európskeho parlamentu o rozšírení EÚ z júna 2002 obsahovala požiadavku voči ČR, aby tzv. Benešove dekréty zrušila v prípade, ak sa preukáže že legislatíva obsahuje diskriminačné ustanovenia, ktoré z nich vyplývajú. V prípade Slovenska sa však podarilo aj vďaka aktivitám spravodajcu Európskeho parlamentu pre Slovensko Jana Marinusa Wiersmu dosiahnuť, že pozmeňovací návrh predsedu Zahraničného výboru EP Elmara Broka, podľa ktorého v prípade, ak „slovenská legislatíva obsahuje ustanovenia, ktoré napríklad účinkom Benešových dekrétov vytvárajú diskriminačné účinky, čo je v rozpore s právom Únie, Slovensko ich odstráni najneskôr k dátumu vstupu,“ neprešiel a téma dekrétov prezidenta ČSR sa do časti Rezolúcie o rozšírení EÚ venovanej Slovensku nedostala.

Podľa názoru poľských diplomatov by v prípade odlišného verdiktu expertov Európskej komisie, ktorý by Česko zavázoval k ústupkom v otázke Benešových dekrétov, mohlo byť „ďalším na rade“ Poľsko a mohlo by sa stať objektom nátlaku pri príprave a novelizovaní reštitučných zákonov. Znepokojenie prejavovali aj ďalší poľskí politici a odborníci na problematiku medzinárodných vzťahov. V poľskej spoločnosti začali narastať obavy, že kauza Benešových dekrétov by mohla mať výrazný vplyv aj na Poľsko. Bývalý šéf poľskej diplomacie v rokoch 1993 – 1995 Andrzej Olechowski vyslovil obavy z otvárania problémov minulosti: „Moje znepokojenie vyvolávajú nekončiace sa domnenky, že Nemci by sa mohli dožadovať odškodnenia.“ Politológ Marek A. Cichocki z Centra medzinárodných vzťahov síce uviedol, že z formálneho hľadiska kauza Benešových dekrétov pre Poľsko nemá nijaké dôsledky, keďže sa týka predovšetkým bilaterálnych vzťahov medzi Nemeckom a ČR, resp.

Slovenskom a Maďarskom. „Nepriamo však kauza dekrétov vytvára určitú znepokojujúcu atmosféru,“ dodal. Hoci podľa historika Włodzimierza Borodzieja Poľsko malo vďaka svojej otvorenosti a pripravenosti na diskusiu malo z morálneho a politického hľadiska silnejšiu pozíciu, v rámci nemeckej predvolebnej kampane upozornil na možnosť podobných vyhľášok aj proti Poľsku. Nevôľu v poľskej verejnej mienke vyvolávalo neustále otváranie otázky vyhnania, predovšetkým však jej jednostrannej interpretácie zo strany Nemecka. M. Cichocki upozorňoval v tejto súvislosti na „prelom v politickom establishmente, ktorý sa čoraz viac prikláňa na stranu vyhnanych... Otázka vyhľášania je monopolizovaná, robí sa z nej výnimočná nemecká skúsenosť, vyníma sa ju z historického kontextu. Deje sa to na škodu pre obraz Poľska i pre historickú pravdu.“³⁸

Aj napriek ubezpečeniam vedúceho zastúpenia Nadácie Konrada Adenauera, blízkej CDU, že Poľsko sa môže vždy odvolať na „spojencami náučený protokol konferencii v Postupimi,“³⁹ Borodziejove obavy sa čoskoro naplnili. E. Stoiber na zjazde krajanov z bývalého Východného Pruska v Leipzigu 23. júna 2002 vystúpil s požiadavkou na revíziu tzv. Benešových dekrétov. Zároveň však zároveň konštatoval, že napriek odlišnému charakteru vzťahov medzi Nemeckom a Poľskom v porovnaní s Českom, kde parlament jednoznačne odmietol akúkoľvek revíziu sporných rozhodnutí a vedúci predstaviteľia tejto krajiny, predovšetkým premiér Miloš Zeman, dokonca viacnásobne potvrdili ich oprávnenosť, „problém vyhľania zostáva naďalej nevyriešený.“ Podľa jeho slov „kolektívne vyhnanie je a zostane nespravodlivosťou.“ Dekréty, na základe ktorých sa realizovalo, sú podľa Stoibera v rozpore s európskymi hodnotami a právnym poriadkom. Zároveň vláde spolkového kancelára Gerharda Schrödera vytýkal, že na požiadavky organizácií vyhnancov na zrušenie týchto dekrétov reaguje mlčaním. Avizoval, že v prípade svojho volebného víťazstva bude iniciovať diskusiu s európskymi partnermi na tému „vyhľania 15 mil. Nemcov po vojne.“ Hoci bližšie nešpecifikoval charakter dekrétov, podľa hovorca Krajanského spolku Nemcov z východného Pruska Wilhelm von Gottenberg jeho organizácia požaduje anulovanie tzv. Bierutových dekrétov, na základe ktorých boli odsunutí Nemci z tohto regiónu. Išlo o právne akty z 28. februára a 6. mája 1945 ako aj z 3. januára a 8. marca 1946.⁴⁰ Aj keď kandidát na kancelára nespájal zrušenie dekrétov so vstupom do EÚ, naznačil takúto možnosť, keď povedal, že „Pokiaľ dekréty majú právnu platnosť, dovtedy rany zostávajú otvorené.“ Vyslovil sa za to, aby sa tieto rany liečili v súčasnosti a aby

³⁸ Rzeczpospolita, 21. 5. 2002.

³⁹ Rzeczpospolita, 21. 5. 2002.

⁴⁰ Rzeczpospolita, 24. 6. 2002

sa „nevŕahovali do Európy.“ Vyzval poľskú vládu, aby urobila „šľachetné gesto“ a priznala bývalým obyvateľom východného Pruska právo na návrat do rodného kraja nezávisle od predpisov EÚ, ktoré budú platiť po vstupe Poľska do Únie. Menej známe je, že na tom istom fóre aj bývalý predseda Európskeho parlamentu a člen predsedníctva Konventu o budúcnosti Európy Klaus Haensch, významný predstaviteľ vládnej SPD, donedávna kritizujúcej účasť predstaviteľov CDU na zjazdoch „landsmanštaftov“, označil vysťahovanie Nemcov z Poľska a Československa za „etnické čistky“ a vyslovil sa proti tolerovaniu diskriminačných právnych aktov v EÚ: „Benešove dekréty v Čechách a analogické dekréty v Poľsku musia byť anulované.“

Bol to prvý prípade, keď významný nemecký politik v prípade Poľska otvoril otázku povojsnových deportácií. V tomto prípade však už reakcia poľskej strany bola omnoho razantnejšia. Poľský premiér L. Miller vo svojej bezprostrednej reakcii Stoiberove výroky charakterizoval ako „nezodpovedný výstrelok, ktorý môže viesť k zhoršeniu poľsko-nemeckých vzťahov.“ Zdôraznil, že poľská vláda túto otázku nemieri otvárať a považuje problém presídlenia Nemcov za definitívne uzavretý. Upozornil na fakt, že aj napriek „volebným okolnostiam... sú isté hranice, ktoré by sa nemali prekračovať.“⁴¹ V ďalšom vyhlásení odmietol spájanie Benešových a Millerových dekrétov. Vyjadril sa, že v oboch prípadoch ide o odlišnú právnu situáciu. V prípade Poľska išlo podľa neho o rozhodnutia prijaté protihitlerovskou koalíciou, ktoré sa navyše týkali občanov Nemecka, nie občanov Poľska.⁴²

Stoiberove vyhlásenia sa stretli s negatívnou reakciou ako v samotnom Poľsku, tak aj v Nemecku. Kým politológ Janusz Reiter, ktorý stojí na čele vplyvného nezávislého think tanku Centrum medzinárodných vzťahov (CSM) hovoril o potrebe reagovať rozvážne a nenechať sa vtiahnuť do polemiky podobného druhu, aká sa vytvorila medzi Nemeckom a ČR, Markus Meckel zdôraznil, že hoci so Stoiberovým hodnotením aktu vyhnania Nemcov možno súhlašiť, tzv. Benešove i Bierutove dekréty sú vnútornou záležitosťou Česka, resp. Poľska a nemožno nimi podmieňovať vstup oboch krajín do EÚ. Expert pre otázky strednej a východnej Európy Cornelius Ochmann z Bertelsmannovej nadácie zas upozornil na možné posilnenie pozícii nacionalistických síl v Poľsku, ktoré sa vyslovujú proti vstupu krajiny do EÚ. Vyjadrenia poľského premiéra L. Millera, podľa ktorých nemožno porovnávať Benešove a Bierutove dekréty, sa zas v Poľsku stali predmetom kritiky. Hoci údajná neochota českej strany viesť o problematike vysídených Nemcov akúkoľvek diskusiu a niektoré radikálne výroky premiéra Miloša Zemana, podľa ktorého napríklad „väčšina

sudetských Nemcov bola piatou kolónou Hitlera,⁴³ neboli prijaté v Poľsku s nadšením, lebo viedli k eskalácii napäťia, viacerí pozorovatelia upozorňovali, že rozdiel medzi situáciou Poľska a ČR nie je až taký veľký, keďže v oboch prípadoch vysídeniu Nemcov predchádzal súhlas významných mocnosti, a je v záujme Poľska, aby jeho predstavitelia „preukázali Čechom solidaritu a urobili všetko, aby sa posilnil ich odpor.“⁴⁴

Okamžitá, aj keď nie príliš ostrá reakcia poľskej strany na Stoiberove výroky a neformálny tlak zo zahraničia, o. i. aj zo strany USA, donutili nemeckú CDU-CSU k ústupovému manévr. 28. júna 2002 pricestoval do Varšavy poradca E. Stoibera pre otázky zahraničnej politiky a člen predsedníctva CDU po roku 1998 Wolfgang Schäuble. Počas stretnutia s poľským premiérom L. Millerom označil vzniknutý spor za nedorozumenie a za výsledok nesprávnych interpretácií. Svojho poľského partnera ubezpečoval, že v prípade, ak sa stane kancelárom Stoiber, ním vedená vláda bude podporovať ukončenie rokovania s Poľskom a ďalšími kandidátskymi krajinami v pôvodne stanovenom termíne, t. j. do konca roku 2002 a nebude iniciaovať „návrat do minulosti.“ Zároveň zdôrazňoval záujem svojej strany nevyvolávať napätie medzi Poľskom a Nemeckom a narušiť súčasné veľmi dobré bilaterálne vzťahy. Stoiber neskôr zmienku o Poľsku na zjazde v Leipzigu označil za omyl.

Poľská diskusia o kauze tzv. Benešových dekrétov ukázala, ako rýchlo sa problém, ktorý je vnímaný ako záležitosť bilaterálnych vzťahov iných krajín, môže zmeniť na problém vlastnej krajiny. Hoci Poľsko spočiatku na otvorenie problematiky povojsnového usporiadania v regióne strednej Európy reagovalo zdržanlivо, čo pramenilo jednak z existencie nadstandardných vzťahov s Nemeckom, jednak z určitej rivalry o pozíciu regionálneho lídra s ČR, čoskoro sa samo stalo predmetom politického vydierania v otázke tzv. Bierutových dekrétov. Možno vysloviť hypotézu, že práve nedostatočne čitateľná reakcia poľských predstaviteľov, resp. jej absencia, najprv v prípade Orbánových výrokov a neskôr, v máji 2002 na výroky E. Stoibera namierených proti slabšiemu Česku, motivovala bavorského premiéra k otvoreniu kauzy Bierutových dekrétov proti Poľsku ako silnejšiemu protihráčovi o mesiac neskôr v Leipzigu. Argumentácia L. Millera o rozdielnosti poľskej a českej situácie sa ukázala ako nedostatočne podložená. Bola vnímaná ako prejav slabosti a snahy vyhnúť sa konfrontácii aj vtedy, keď to vôbec nebolo v prospech Poľska. Výroky E. Stoibera, hoci neskôr zmiernené, ale aj výroky predstaviteľov nemeckých krajan-ských spolkov vrátane šéfky Zväzu vyhnancov Eriky Steinbachovej svedčia

⁴¹ Rzeczpospolita, 21. 5. 2002.

⁴² Piotr M. Majewski: Precedens sudecki. Gazeta Wyborcza 28. 8. 2002. Pozri aj: Piotr Semka: Kres epoki nudny. Rzeczpospolita, 4. 7. 2002.

⁴³ PAP, 25. 6. 2002.

⁴⁴ PAP, 26. 6. 2002.

o tom, že kritici povojnového usporiadania v regióne nevnímajú rozdiel medzi vysídením Nemcov z ČR a z Poľska.

Napriek júnovej rezolúcii Európskeho parlamentu otázka Benešových dekrétov nebola definitívne uzavretá. Zahraničný výbor EP si ešte pred letnou prestávkou v parlamentných rokovaniach vyžiadal právnický posudok nezávislých expertov, ktorí by mali posúdiť, nakoľko diskriminačné ustanovenia obsiahnuté v dekrétoch prezidenta ČSR vytvárajú nové právne vzťahy. Správa troch renomovaných expertov na otázky medzinárodného práva Jürgena Froweina (Nemecko), Ulfa Bernitzta (Švédsko) a Christophera Prouta (Veľká Británia) potvrdila skutočnosť, že Benešove dekréty neznamenajú prekážku pre vstup ČR do EÚ. Podobný názor zastáva aj analýza vypracovaná z iniciatívy Európskej komisie. O problematike Slovenska sa správa nezmieňuje vôbec. Napriek tomu Rakúsko sa aj nadálej usilovalo spájať plnenie kritérií vstupu s vyrovnaním sa s politicko-morálnymi aspektmi tohto problému. Šéfka rakúskej diplomacie Benita Ferrero-Waldnerová však zároveň tvrdí, že Rakúsko nebude kvôli Benešovým dekrétom blokovať vstup SR a ČR do Únie. V októbri 2002 však navrhoval krajinský hajtman v Korutánsku Jörg Haider, ktorý patril významných predstaviteľov Rakúskej strany slobodných (FPÖ), podmieňovať súhlas Rakúska s prijatím Slovenska do EÚ zrušením Benešových dekrétov.

Slovenská diplomacia musí byť pripravená na to, že otázka Benešových dekrétov sa môže znova otvoriť v súvislosti so schvaľovaním vstupu SR a ČR do Únie. Hoci sa tak nestalo na pôde Európskeho parlamentu, môže sa tak stať na pôde národných parlamentov. Keďže dekréty prezidenta ČSR sú súčasťou právneho systému Slovenska i Českej republiky, aj nadálej bude potrebná v tejto oblasti koordinácia postupu oboch krajín. Rovnako však táto otázka bude musieť zostať predmetom pozornosti poľskej diplomacie. V záujme všetkých troch krajín je dosiahnuť vytvorenie „hrubej čiary“ za minulosťou.⁴⁵ Vzrast významu Poľska pre SR i ČR si predstavitelia oboch krajín uvedomujú, čoho prejavom je napr. to, že prvá zahraničná cesta slovenského premiéra M. Dzurindu po voľbách do NR SR v roku 2002, podobne ako pred štyrmi rokmi, viedla do Varšavy. M. Dzurinda 7. novembra 2002 vo Varšave otvorené vyhlásil, že rovnako ako pred štyrmi rokmi, ani vtedy nebola jeho voľba náhodnou: „Je to výraz toho, že Poľsko je pre Slovensko strategickým partnerom. Vážime si a oceňujeme dlhoročnú podporu zo strany Poľska v našom úsilí o vstup do NATO.“ Novým momentom je, že takisto aj prvá zahraničná cesta predsedu vlády ČR Vladimíra Špidlu po nástupe do funkcie smerovala 4. septembra 2002 do Varšavy. Táto zmena nie je náhodná, keďže podobne postupoval aj nový český prezident Václav Klaus, ktorý po tom, ako 18. marca 2003 v rámci svojej prvej zahraničnej

cesty navštívil Slovensko, svoju ďalšiu zahraničnú návštevu 3. – 4. apríla 2003 uskutočnil práve vo Varšave a označil Poľsko za veľmi významného partnera ČR. Zdôraznil, že to, že Poľsko navštevuje skôr ako iné krajiny, má symbolické vyznenie.

Dôsledkom podobných „únikov vpred“ v rámci V4, medzi ktoré patria individualistické tendencie Maďarska, ako napr. v kauze tzv. Benešových dekrétov, ale aj podobné individualistické tendencie zo strany ČR a z iného hľadiska aj politiku V. Mečiara v rokoch 1994 – 1998, sa môže stať hľadanie alternatívnych foriem regionálnej spolupráce, podobných napríklad tzv. malemu dunajskému summitu, ktorý sa uskutočnil 11. marca 2002 v maďarskom Ostrihome za účasti predstaviteľov Maďarska, Rakúska a nemeckých spolkových krajín Bavorsko a Badensko-Württembersko. Podobné pokusy nemusia nevyhnutne sledovať záujmy všetkých visegrádskych partnerov. Ostrihomské stretnutie malo v konečnom dôsledku marginálny význam z hľadiska usporiadania vzťahov v regióne, určite by sa však o ňom hovorilo v inom kontexte, keby jeden z jeho účastníkov, bavorský premiér Edmund Stoiber, zasadol na post nemeckého spolkového kancelára. Motívom zvolania tohto stretnutia nebola ani tak geografická poloha jeho účastníkov, ale práve prebiehajúca diskusia o tzv. Benešových dekrétoch.

Nemožno vylúčiť, že snahy o revíziu Benešových, resp. Bierutových dekrétov sa môžu v budúcnosti preniesť aj na pôdu budúcej rozšírenej EÚ. Priebeh sporu a emócie, aké vyvolal, svedčia o tom, že ide o živú otázku. Strana, ktorú E. Stoiber reprezentoval ako kandidát na spolkového kancelára, má v súčasnosti vyššie preferencie ako vládna SPD, ktorá v parlamentných voľbách zvíťazila iba tesným rozdielom hlasov. Zároveň je mementom, hovoriacim v prospech intenzívnej spolupráce krajín V4, predovšetkým však SR, ČR a Poľska, fakt, že tendencie k nacionalizácii nemeckej zahraničnej politiky sa neprevádzali iba u súčasnej opozície, ale osvojovali si ich aj niektorí predstavitelia vládnej koalície SPD a Zelených. To svedčí o tom, že spomínaný trend, ktorého sprivedným znakom je zmena v hodnotení vlastnej histórie a postupným oslabovaním pocitu viny voči Poliakom a ďalším národom strednej a východnej Európy, nemá zostupnú, ale naopak – vzostupnú tendenciu a fakticky „nepriamo znova otvára otázku morálnej zodpovednosti Nemcov za hitlerizmus.“⁴⁶ Aj možná zmena zahraničnopolitického kurzu Nemecka, ktorého politici pritom mlčia napr. o prenasledovaní Nemcov v sovietskej časti východného Pruska,⁴⁷ je preto argumentom v prospech prehľbovania spolupráce malých krajín strednej Európy práve na pôde rozšírenej EÚ, kde by samostatne a izolované mohli mať

⁴⁵ Wojciech Sadurski: Potrzebna europejska gruba kreska. *Rzeczpospolita*, 8. 8. 2003.

⁴⁶ Piotr Semka: Za wcześnie na Wrocław. *Rzeczpospolita*, 28. 3. 2002.

⁴⁷ Piotr Semka: Kres epoki nudy. *Rzeczpospolita*, 4. 7. 2002.

značné problémy s obhajovaním vlastných záujmov. Pre Poľsko dodatočným argumentom v prospech ďalšieho rozvíjania visegrádskej spolupráce, vrátane bilaterálnej spolupráce so Slovenskom, je varovanie J. Reitera pred hrozbou postupnej straty pozície privilegovaného partnera Nemecka.⁴⁸

Poľsko-slovenská spolupráca v oblasti integrácie s EÚ

Menšou intenzitou sa vyznačovala spolupráca medzi SR a Poľskom v oblasti prípravy na integráciu do EÚ. Dôvodom bolo rozhodnutie luxemburského summitu EÚ v roku 1997, na ktorom sa Slovensko pre neplnenie politických kritérií neocitlo v skupine štátov pozvaných na rokovania o vstupe. Počas predvstupových rokovaní sa v počiatok období po ich začiatku spolupráca kandidátskych krajín realizovala vo formáte luxemburskej, resp. helsinské skupiny, čo nevytváralo priestor pre užšiu bilaterálnu slovensko-poľskú komunikáciu v tejto otázke. Poľsko však úzko spolupracovalo s ostatnými krajinami V4. Príspevkom Poľska však boli napr. iniciatívy orientované na odovzdávanie skúseností s poľskou systémovou transformáciou. Neskôr, keď prestalo byť aktuálnym rozdelenie na „helsinskú“ a „luxemburskú“ skupinu, sa vzájomné kontakty oboch krajín zintenzívnilo. Pre Poľsko sa ukazovala schodnejšou spolupráca s visegrádskymi partnermi ako napr. s pobaltskými republikami. Poľsko poskytovalo Slovensku pomoc napr. poskytovaním svojich negociačných pozícii.

Na bilaterálnej úrovni sa slovensko-poľská spolupráca pri predvstupových rokovaniach realizovala iba sporadicky. V roku 1999 sa v Bratislave uskutočnilo stretnutie štátnych tajomníkov MZV pre otázky európskej integrácie v Bratislave. Bolo naplánované jeho pokračovanie, ktoré sa však nerealizovalo. Ďalšie kontakty v bilaterálnom formáte sa uskutočnili počas návštevy poľskej ministerky pre európske záležitosti Danuty Hübnerovej s predstaviteľmi SR počas poľsko-slovenského okrúhleho stola, usporiadanej 22. júla 2002 z iniciatívy Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku (SFPA), Veľvyslanectva Poľskej republiky v SR a Nadácie Fridricha Eberta. Predmetom konzultácií boli otázky poľnohospodárstva a daňovej politiky.

Namiesto bilaterálnych rokovanií v predvstupovom procese však obe krajinu vo väčšej miere uplatňovali spoluprácu na multilaterálnej úrovni, buď vo formáte V4 na stretnutiach a konzultáciách predstaviteľov exekutív týchto krajín, alebo vo formáte 10 kandidátskych krajín z tzv. laekenskej skupiny. Po parlamentných voľbách v roku 1998 práve poslanci NR SR, konkrétnie predsedu jej

⁴⁸ Rzeczpospolita, 24. 6. 2002.

zahraničného výboru Peter Weiss, iniciovali medziparlamentné stretnutia vo formáte V4, ktoré sa týkali o. i. aj problematiky integrácie týchto krajín do EÚ. Kedže Slovensko začalo s predvstupovými negociami neskôr ako jeho ostatní visegrádski partneri, tieto konzultácie umožňovali poslancom NR SR oboznámiť sa s informáciami o priebehu predvstupového procesu i o vnímaní Slovenska. Medziparlamentné konzultácie umožňovali aj výmenu informácií o priebehu legislatívneho procesu v jednotlivých krajinách V4. Podľa bývalého P. Weissa bolo napr. uznesenie NR SR o fungovaní parlamentu pri prijímaní európskej legislatívy inšpirované analýzou priebehu tohto procesu v ostatných krajinách V4.⁴⁹

Historicky prvým spoločným multilaterálnym rokováním predstaviteľov kandidátskych krajín bolo stretnutie ministrov zahraničných vecí štátov laekenskej skupiny, ktoré sa konalo 22. mája 2002 vo Varšave. Slovenskú delegáciu na ňom viedol minister zahraničných vecí SR E. Kukan. Cieľom tohto stretnutia bolo dosiahnutie maximálneho možného zblíženia pozícií kandidátov.

Kukan vo svojom vystúpení apeloval na užšiu výmenu názorov a maximálnu možnú koordináciu v kapitolách hospodárska súťaž, rozpočet – predovšetkým pokiaľ ide o príspevky nových členov do rozpočtu únie – a poľnohospodárstvo, kde najviac rezonuje otázka priamych platieb. Minister Kukan oceňil snahu španielskeho predsedníctva o ukončenie rokovania v kapitolách z predchádzajúcich predsedníctiev, tzv. „leftovers“. Za dôležitú úlohu, ktorá stojí pred španielskym predsedníctvom označil vypracovanie spoločnej pozície v kapitole poľnohospodárstva. V súvislosti s nadchádzajúcim dánskym predsedníctvom v EÚ konštatoval, že z hľadiska rokovania a považuje SR za rozhodujúce zverejnenie hodnotiacich správ o pokroku v jednotlivých kandidátskych krajinách. Účastníci konferencie deklarovali ako svoju spoločnú ambíciu byť na „pozitívnom zozname“ krajín s potenciálom uzatvoriť rokovania o vstupe do konca roku 2002. Prakticky všetci ministri ocenili, že prioritou priorít Dánska v rámci svojho nadchádzajúceho predsedníctva v EÚ je jej rozšírenie. Účastníci rokovania označili za rozhodujúci mimoriadny summit EÚ v Bruseli 24. – 25. októbra 2002, od ktorého očakávajú jasného ponuku EÚ voči budúcim členom v otázkach záverečného finančného balíka. Ministri vydali text spoločného vyhlásenia k tomuto stretnutiu, týkajúci sa predovšetkým pozície vo vzťahu k najcitlivejším otázkam ako je poľnohospodárstvo a finančné otázky.

Ministri a štátni tajomníci pre európske záležitosti spolu s hlavnými vyjed-

⁴⁹ Budúcnosť Európy a pripravenosť Poľskej republiky a Slovenskej republiky na vstup do EÚ. Slovensko-poľský okrúhly stôl. Bratislava : SFPA; Veľvyslanectvo Poľskej republiky na Slovensku; Nadácia Friedricha Eberta-zastúpenie v SR, 22. 7. 2002. Listy SFPA júl – august 2002, príloha, s. 4-6.

návačmi Cypru, ČR, Estónska, Maďarska, Lotyšska, Litvy, Poľska, Slovenska a Slovinska sa 25. septembra 2002 stretli vo Varšave. Šéfovia diplomacii desiatich krajín kandidujúcich na vstup do EÚ v roku 2004 sa stretli aj 22. októbra 2002 v Prahe s cieľom vypracovať spoločné stanoviská na rokovanie s Európskou úniou. Ministri sa dohodli na koordinácii spoločných stanovísk v dvoch najťažších kapitolách, o ktorých ešte budú s EÚ rokovať – poľnohospodárstvo a finančné a rozpočtové ustanovenia. „Hlavným cieľom schôdzky bolo vyslať signál členským štátom EÚ a Európskej komisii, že máme záujem na tom, aby práva a povinnosti budúcich členov boli rovnaké ako súčasných,“ uviedol minister zahraničných vecí SR E. Kukan. Vyzvali súčasných členov Únie, aby sa dohodli na spoločných stanoviskách financovania rozšírenia tak, aby nenastalo spomalenie alebo odkladu procesu.

V spoločnom komunikáciu členovia tzv. laekenskej desiatky zdôraznili záujem naďalej spolupracovať a koordinovať svoje stanoviská, aby neboli čistými prispievateľmi do rozpočtu EÚ, aby finančná situácia týchto krajín v čase vstupu bola lepšia ako rok pred vstupom, a aby sa dosiahli také podmienky pre poľnohospodárov, ktoré by neboli diskriminačné v porovnaní s farmármami súčasných členských štátov. Laekenská desiatka takisto vyjadrila záujem na tom, aby sa skrátilo desaťročné prechodné obdobie v priamych platbách na tri roky, a aby sa mohla zúčastňovať na medzivládnej konferencii (MVK) EÚ.

Predsedovia vlád krajín laekenskej skupiny sa naposledy pred kodanským summitom stretli 15. novembra 2002 vo Varšave s cieľom prediskutovať záverečnú fázu predvstupových rokovaní. Potvrdili svoju pozíciu, v rámci ktorej požadovali, aby rozhodnutie o finančných aspektoch rozšírenia Únie vychádzalo z princípov rovnosti a solidarity. Vyslovili nespokojnosť s ponukou EÚ, ktorá nezodpovedala stropu schválenému v roku 1999 v Berlíne. V otázke priamych platieb poľnohospodárom potvrdili svoju požiadavku na skrátenie prechodného obdobia. Konštatovali, že ponuka Únie nezaručuje to, že poľnohospodári kandidátskych štátov budú mať rovnaké podmienky v konkurencii, ako ich kolegovia z európskej pätnáštky. Význam tohto stretnutia bol umocnený tým, že v tom istom čase sa vo Varšave konalo zasadnutie Rady Strany európskych socialistov (PES), na ktorom sa zúčastnili aj ôsmi ľavicoví premiéri z členských a kandidátskych krajín EÚ.

V súvislosti s írskym referendom o ratifikácii Zmluvy z Nice opäťovne vyvinuli spoločnú iniciatívu prezidenti visegrádskych štátov. V spoločnej výzve, zverejnenej 16. októbra 2001, apelovali na občanov Írska, aby podporili ratifikáciu Zmluvy z Nice, ktorá obsahuje aj ustanovenia o budúcej štruktúre orgánov EÚ, vďaka ktorým bude prakticky vykonateľné jej rozšírenie o nových členov.

Osobitne sa zintenzívnila spolupráca vo formáte V4 v predvečer a počas summittu EÚ v Kodani, ktorý uzavrel predvstupové rokovania so všetkými

členmi visegrádskeho zoskupenia. V Bruseli sa 11. novembra 2002 stretli hlavní vyjednávači. Predmetom ich rokovania bola koordinácia postupu v záverečnom kole prístupových rokovaní. Táto téma dominovala aj na stretnutí premiérov krajín V4 v Budapešti, ktoré sa konalo 1. decembra 2002. Dohodli sa na presadzovaní zásad spoločného postupu v oblastiach, akými sú poľnohospodárstvo, financie, rozpočet a prechodné obdobia.

Zároveň však konštatovali, že každá krajina je v inej situácii, napríklad v oblasti rozpočtových východísk, preto aj krajiny V4 mali prezentovať vlastné návrhy a ciele. Podľa maďarského premiéra Pétera Medgyessyho sa krajiny V4 dohodli, že budú na rokovaniach s EÚ dostatočne flexibilné, v zhode aj s obhajbou vlastných národnostátnych záujmov. Aj keď premiéri ocenili spoločný postup, predovšetkým Poľsko neoficiálne prezentovalo svoju nespokojnosť s oslabením spoločného postupu a narastaním individualistických tendencií jednotlivých členov zoskupenia. Na druhej strane pritom práve Poľsko opustilo platformu spoločnej pozície, keď 5. decembra ustúpilo v otázke desaťročného prechodného obdobia v priamych platbách poľnohospodárom, keď videlo, že táto pozícia je neudržateľná. Namiesto toho presadzovalo zvýšenie priamych platieb prostredníctvom presunu prostriedkov z fondov na rozvoj vidieka. Tento krok bol priyatý zo strany ostatných visegrádskych partnerov, najmä ČR, negatívne. Na druhej strane treba konštatovať, že formálne i neformálne konzultácie na úrovni hlavných vyjednávačov a ďalších predstaviteľov pokračovali aj napriek tomu, že v konkrétnych detailoch sa krajinám V4 nepodarilo dospieť k spoločnej pozícii.

Premiéri krajín V4 sa pred kodanským summitom naposledy neformálne stretli 6. – 7. decembra 2002 na Slovensku. Okrem otázok súvisiacich s rozširovaním EÚ boli predmetom stretnutia aj ciele slovenského predsedníctva V4. Rokovania v Bratislave, na Červenom Kameni a v Smoleniciach prebiehali v napätej atmosfére. Premiéri ČR Vladimír Špidla a Maďarska neočakávane predčasne opustili rokovania. V. Špidla pred odchodom z rokovania uviedol: „Ideme naďalej spolu, vedľa seba, ale nie proti sebe. Dohodli sme sa, že ak niekto bude chcieť hodiť uterák do ringu, oznamí to iným štátom skupiny.“

Po skončení rokovaní premiéri SR M. Dzurinda a Poľska Leszek Miller prezentovali svoj záujem na pokračovanie visegrádskej spolupráce aj napriek tomu, že jej cieľ sa vstupom do EÚ a NATO naplnili a bude potrebné obnoviť dohodu o V4. Hoci odmietli úvahy o inštitucionalizácii tohto zoskupenia, ktoré presadzuje predovšetkým Maďarsko, za potenciálne nové úlohy zoskupenia označili boj proti terorizmu a reakcia na globalizáciu sveta. Na stretnutí bola predmetom diskusia aj spolupráca s Ukrajinou, pričom na najbližšie stretnutie by mal byť pozvaný aj ukrajinský premiér.

Dôkazom toho, že v základných otázkach súvisiacich s rozšírením Únie predstaviteľia V4 aj napriek rozličným disonanciam dokázali definovať spo-

ločné záujmy, je aj článok premiérov visegrádskych štátov, ktorý 10. decembra 2002 uviedol britský denník *Financial Times*. Predsedovia vlád odmietli názor, podľa ktorého rozšírenie bude drahé. Pripomenuli, že noví členovia budú taktisto plne prispievať k ďalšiemu rozvoju. Únie. Vyzvali, aby sa preskúmali možnosti, ktoré ponúka finančný rámec EÚ dohodnutý v Berlíne v roku 1999.

Vďaka odhadlanosti čo najdlhšie prezentovať spoločný postup v predvstupových rokovaniach a na záver predovšetkým vďaka rozhodnému postupu Poľska sa na záver kodanských rokovania 13. decembra 2002 podarilo členským štátom vynegociovať výhodnejšie podmienky vstupu, aké boli uvedené v pôvodnej ponuke EÚ i v neskoršej ponuke dánskeho predsedníctva.

Hoci finále rokovania v Kodani bolo poznačené nervozitou, pri ktorej nechýbali ani vzájomné obviňovania, je pravdou, že Poľsko vďaka tomu, že práve jeho prijatiu do EÚ prikladala európska „pätnástka“ najväčší význam, zohrávalo úlohu „predbojovníka“ pri negociovani výhodnejších podmienok pre ostatné kandidátske krajiny, vrátane svojich visegrádskych partnerov. Stalo sa tak však aj vďaka postujo ostatných kandidátov, ktorí si vyhradili zásadu rovnakého prístupu a požadovali, aby v prípade, ak sa nejakej krajine podarí vyjednať výhodnejšie podmienky, bude takéto riešenie platíť aj pre ostatných partnerov. Aj napriek vlnie emócií, keď sa v kuloároch hovorilo o konci Visegrádu, reálne výsledky hovoria o niečom inom. Počas summitu prebiehali konzultácie na úrovni hlavných negociatorov, ktorých pozície boli navzájom veľmi blízke. Na druhej strane samotný proces rokovania o vstupe s kandidátskymi štátmi mal individuálny charakter, čo komplikovalo a neraz aj znemožňovalo zaujať spoločné stanovisko. Pokiaľ ide o udržanie spoločného postupu kandidátskych krajín, „realistický skepticizmus,“ tlmočený E. Kukanom i šefom poľskej diplomacie W. Cimoszewiczom počas ich stretnutia v Bratislave 26. apríla 2002, sa potvrdil iba čiastočne. V každom prípade zostala zachovaná spoločná strategická línia krajín V4, bez ohľadu na rozdielne záujmy v partikulárnych otázkach. Podľa neoficiálnych vyjadrení niektorých poľských diplomatov však Poľsko malo v rámci V4 v záverečnej fáze predvstupových rokovania najbližšie pozície práve s predstaviteľmi Slovenska, čo sa prejavilo aj na stretnutí premiérov týchto krajín v Smoleniciach a na Červenom Kameni. V neposlednom rade je však úspechom spoločnej stratégie krajín V4 fakt, že sa podarilo realizovať jeden zo základných cieľov, ktorý si neoficiálne kládli jeho zakladatelia vo februári 1991, keď bola prijatá Deklarácia o spolupráci Poľskej republiky, ČSFR a Maďarskej republiky v úsilí o európsku integráciu, ktorým bol spoločný vstup signatárskych štátov do EÚ.

Tak ako v prípade vstupu SR do NATO, aj rozhodnutie summitu EÚ v Kodani z 13. decembra 2002 o ukončení predvstupových rokovania s krajinami V4, znamená cezúru vo vzájomných vzťahoch. Nanovo je potrebné definovať nielen úlohy, ciele a formy regionálnej spolupráce, ale aj bilaterálnych vzťahov, ktoré

boli dovtedy podriadené primárному cieľu, akým boli integračné ambície visegrádskych štátov. Potom, ako sa vyrovnať medzinárodné postavenie oboch krajín, bude nutné nanovo definovať aj obsah „strategického partnerskva“ medzi Slovenskom a Poľskom, ako vzájomné bilaterálne vzťahy charakterizoval predseda vlády SR M. Dzurinda.

Na pôde EÚ budú Slovensko a Poľsko pravdepodobne dlhšiu dobu spájať záujmy, vyplývajúce z podobnej ekonomickej štruktúry oboch krajín. Týka sa to najmä vysokého podielu odvetví, ktoré budú musieť absolvovať procesy reštrukturalizácie, a s tým súvisiaci vysoké miery nezamestnanosti i ďalších sociálnych problémov. Z toho dôvodu sa budú obe krajiny pravdepodobne usilovať o hľadanie podobných riešení. Je však prirodzené, že táto spolupráca sa nebude rozvíjať vo všetkých oblastiach, keďže manévrovací priestor SR i Poľska sa zvýši a rozšíri pole na kooperáciu s viacerými členmi EÚ. Naopak potenciálne trenice možno očakávať v oblasti poľnohospodárskej politiky. Tie sa prejavovali už v súčasnosti na pôde CEFTA, kde SR na rozdiel od svojho severného suseda presadzovala liberalizáciu obchodu s poľnohospodárskymi produktmi. Práve ekonomicke aspekty boli dôvodom, prečo napr. časť predstaviteľov vtedajšej holandskej vládnej koalície označovala Slovensko i Poľsko, ale aj ďalšie krajiny (Lotyšsko a ČR) za štaty, nesplňajúce podmienky členstva.

S najväčšou pravdepodobnosťou Poľsko ostane pre Slovensko aj po vstupe oboch krajín do EÚ významným obchodným partnerom, hoci tento vzťah prirodzene, vzhľadom na veľkosť a ekonomický potenciál oboch krajín, nie je vzájomne vyvážený. Vzájomný obrat zahraničného obchodu zaznamenáva po roku 1993 rastovú tendenciu, pričom Slovensko v ňom vykazuje aktívne saldo.

Slovensko sa medzi obchodnými partnermi Poľska nachádza na 20. mieste, jeho podiel na celkovom obrate zahraničného obchodu PR je 1,25 %, v oblasti exportu sa Slovensko nachádza na 17. mieste (1,28 %), v oblasti importu zaujíma 20. priečku (1,24 %). Poľsko sa na obrate zahraničného obchodu Slovenska podieľa približne 4 % a umiestňuje sa na 6., resp. 7. mieste po takých partneroch, akými sú Nemecko (27,0 %), Česko (17,4 %), Taliansko (8,0 %), Rusko (6,5 %), Rakúsko (6,4 %), Francúzsko (4,3 %). Po Poľsku nasleduje Maďarsko, Holandsko a USA.⁵⁰

Z uvedených štatistických údajov vyplýva určitá asymetria vo vzájomných ekonomických vzťahoch. Kým pre Slovensko je Poľsko významným obchodným partnerom, v rámci krajín CEFTA sa dokonca nachádza na druhom mieste,

⁵⁰ Polsko-słowacka wymiana handlowa w 1999 r. Veľvyslanectvo Poľskej republiky v Bratislave, Ekonomicko-obchodné oddelenie, 2000.

z poľského hľadiska zaujíma obchod so SR menej významné postavenie. To je jeden z ekonomických dôvodov okrem existencie colnej únie a stále vysokej intenzity vzájomnej obchodnej výmeny s Českom, pre ktoré zaujímala CEFTA a v širšom zmysle regionálna spolupráca v rámci strednej Európy v úvahách slovenských politikov významnejšiu pozíciu ako v prípade iných štátov Visegrádskej štvorky. Preto bolo Slovensko vo väčšej miere ako Poľsko zainteresované na tom, aby sa ocitlo pri prijímaní za člena EÚ ocitlo v rovnakej skupine, ako jeho severný sused. Údaje o výške bilaterálneho zahraničného obchodu zároveň potvrdzujú skutočnosť, že príčinou záujmu Poľska o posilnenie integračných šancí Slovenska je predovšetkým determinovaná politickými a bezpečnostnými dôvodmi v omnoho väčšej miere ako ekonomickými. Zároveň Slovensko je na vývoji zahraničného obchodu s PR zainteresované omnoho viac ako Poľsko.

Pozície Slovenska a Poľska sú si blízke aj vo viacerých aspektoch diskusie o budúcej podobe EÚ. V otázkach inštitucionálneho usporiadania EÚ sa pôvodne obe krajinu prikláňali skôr k posilneniu komunitárneho princípu (posilnenie postavenia Európskeho parlamentu, prijatie Charty základných práv ako základu budúcej ústavnej zmluvy EÚ, podpora voľby predsedu Európskej komisie v Európskom parlamente a pod.), predovšetkým v hodnotových otázkach sa obe krajinu najmä v priebehu rokov 2002 – 2003 začali prikláňať k pozíciám označovaným ako euroskeptické. Proti federalistickým tendenciám sa otvorené vyslovil napr. hlavný vyjednávač SR Ján Figel' (KD), ktorý je proti voľbe šéfa komisie v Európskom parlamente, proti zrušeniu rotačného predsedníctva a proti presunu národných kompetencií na neprehľadné nadnárodné fóra.⁵¹ Štátny tajomník MZV SR Ivan Korčok podobne ako poľská ministerka pre európske záležitosti D. Hübnerová a ďalší poľskí predstaviteľia⁵² presadzoval, aby v prvom článku ústavnej zmluvy nebolo tvrdenie, že členské štáty majú niektoré právomoci vykonávať na federálnom princípe. Podobne ako v Poľsku, aj predstaviteľia SR presadzujú namiesto pojmu „ústava EÚ“ používanie pojmu „ústavná zmluva“.

Na sklonku roku 2001 poslanci za KDH do NR SR predložili návrh KDH na Deklaráciu o zvrchovanosti členských štátov EÚ a štátov kandidujúcich na členstvo v EÚ v kultúrnych a etických otázkach, ktorou poslanci slovenského parlamentu deklarovali ponechanie kompetencií týkajúcich sa predovšetkým otázok reprodukčného správania, konkrétnie „ochrany života a ochrany života a dôstojnosti ľudskej bytosti od počatia až po smrť, ochrany rodiny a inštitúcie

manželstva ako základu spoločnosti, ako i rozhodovania o veciach s tým súvisiacich v oblasti zdravotníctva, výchovy a vzdelávania, v kompetencii národných štátov.“ Vtedajší minister spravodlivosti SR, bývalý predseda KDH Ján Čarnogurský priustíl, že tento návrh patrí do kategórie euroskeptických návrhov. Návrh deklarácie bol prijatý 30. januára 2002. Zo 101 prítomných poslancov ju podporilo 59, proti hlasovalo 15 poslancov, najmä z ľavicových a liberálne orientovaných strán. Diskusia o tomto návrhu sa niesla v znamení sporov medzi ľavicou a konzervatívnu pravicou. Návrh KDH podporovala aj podstatná časť vtedajšej parlamentnej opozície.

Názory, aké v uvedenom čase prevládali v NR SR, sa odrazili aj v nasledujúci deň na výsledku volieb zástupcov Slovenska do Konventu o budúcnosti Európy. Namiesto koalíciou navrhovaných predsedov príslušných parlamentných výborov, t. j. P. Weissa a Františka Šebeja, ktorý stál na čele výboru pre európsku integráciu, NR SR zvolila poslancov Pavla Hamžíka (Strana občianskeho porozumenia, SOP) a Irenu Belohorskú (HZDS). Obaja sa prihlásili k presadzaniu parlamentom schválenej deklarácie, hoci P. Hamžík vystupoval proti jej prijatiu. Túto tendenciu si osvojila aj garnitura, ktorá vziašla z parlamentných volieb v septembri 2002. Druhá vláda M. Dzurindu si za jednu zo svojich priorit v oblasti európskej politiky vytýčila „zachovanie národnej identity v kultúrno-etických záležitostach.“⁵³ Na svojom sneme 5. apríla 2003 KDH predložilo návrh ústavného zákona na zabezpečenie suverenity Slovenska v oblasti priamych daní, bezpečnostnej a zahraničnej politiky, trestného práva, systéme dôchodkového zabezpečenia, vzdelávaní, v kultúrnych a etických otázkach.

Napriek tomu, že vládnú koalíciu v Poľsku tvoria sociálnodemokraticky orientované sily, vláda L. Millera musí v súvislosti s blížiacim sa referendom o členstve Poľska v EÚ zohľadňovať silný vplyv katolíckej cirkvi na verejnú mienku v EÚ i slabosť svojej pozície v parlamente. V marci 2002 návrh Deklarácie štátnej zvrchovanosti v morálnych a kultúrnych otázkach predložili v poľskom Sejme poslanci za konzervatívne zoskupenie Právo a spravodlivosť (PiS). Iniciátori sa netajili, že okrem vyhlásenia poľského episkopátu „Poľskí biskupi k otázke európskej integrácie“, ktoré znamenalo deklaráciu akceptáciu členstva Poľska v EÚ pod podmienkou „ochrany prirodzených práv osôb, rodín a národotvórcov, ako aj zaručenia suverénneho rozhodovania Poľska v týchto oblastiach,“ výzvy Poľskej federácie hnutí na obranu života (združenia mimovládnych organizácií presadzujúcich ochranu života nenašromdených detí), 17. protokolu Prístupového aktu Írska, v ktorom je zaručená nedotknuteľnosť zákonov tohto štátu na ochranu života nenašromdených detí, boli pri predkladaní deklarácie

⁵¹ Sme, 26. 2. 2002; Dag Daniš: Budúca tvár EÚ nabera zvláštne črty. Pravda, 24. 1. 2003.

⁵² <http://www.futurum.gov.pl>.

⁵³ Programové vyhlásenie vlády SR. Bratislava : Úrad vlády SR, 5. 11. 2002.

inšpirovaní práve dokumentom prijatým v NR SR.⁵⁴ Na rozdiel od slovenského vyhlásenia sa však poľský návrh nevzťahoval iba na EÚ, dokonca prípadné členstvo Poľska v tejto organizácii v nám nebolo ani explicitne spomínané. Dokument sa vyjadroval vo všeobecnej rovine o všetkých medzinárodných organizáciách a neodvolával sa ani na písomné medzinárodné dokumenty týkajúce sa ľudských práv, vychádzal z koncepcie prirodzeného práva presadzovanej katolíckym episkopátom. Táto diktia bola zároveň ovplyvnená tým, že v uvedenom období strana PiS nemala jednoznačný názor na samotné členstvo Poľska v EÚ. Návrh deklarácie sa teda vzťahoval aj na potenciálne požiadavky OSN, resp. Rady Európy v uvedených oblastiach.

Návrh deklarácie v uvedenej podobe sa pre odpor strán vládnej koalície (SLD – UP) nepodarilo presadiť. Poľská vláda však k prístupovej zmluve s EÚ, podpísanej 16. apríla 2003 v Aténach, presadila vyhlásenie, potvrdzujúce platnosť poľského zákonodarstva v oblasti ochrany života. „Vláda Poľskej republiky chápe, že žiadne z ustanovení zmluvy o EÚ, zmluv tvoriacich európske spoločenstvá ako aj ustanovenia meniac a dopĺňajúce tieto zmluvy netvoria prekážky pri regulovaní otázok morálneho charakteru ako aj otázok spojených s ochranou ľudského života poľským štátom,“ uvádzajú doslova v deklaráции. Stalo sa tak aj napriek prejavom nevôle vnútri ľavicových vládnych strán, presadzujúcich laický charakter štátu.⁵⁵ Katolícky episkopát však vládnu deklaráciu odmietol a označil ju za príliš všeobecnú. Podľa biskupov uvedený dokument nehovorí nič o ochrane ľudského života od počatia až do smrti ani o právach rodiny chápanej ako zväzok muža a ženy. Zároveň EÚ deklarovala, že obsah akejkoľvek jednostrannej deklarácie nemôže mať vplyv na vymáhatelnosť zákonov EÚ. Preto PiS opäťovne presadzoval prijatie deklarácie podobného druhu. Poľský Sejm, vrátane poslancov za ľavicové strany, 11. apríla drživou väčšinou hlasov prijal kompromisný návrh, podľa ktorého v súvislosti s blížiacou sa integráciou Poľska do EÚ „poľské zákonodarstvo v oblasti morálnych zásad spoločenského života, dôstojnosti rodiny, manželstva a výchovy ako aj ochrany života nepodlieha nijakým obmedzeniam formou medzinárodných regulácií.“⁵⁶

Poľsko i Slovensko zastávajú blízke pozície aj v otázke preambuly budúcej ústavnej zmluvy EÚ. Vo vláde SR sa návrh, aby budúca ústava, resp. ústavná zmluva o EÚ obsahovala odvolanie sa na Boha, prerokúval 24. októbra 2001, ale bol zamietnutý. V Konvente o budúcnosti Európy sa pôvodný návrh, podľa

⁵⁴ Artur Zawisza: Inšpiroval nás príklad Slovenska (rozhovor s Mateuszom Gniazdowským). Domino Fórum, č. 20, 15. 5. 2002, s. 6-7.

⁵⁵ Józef Oleksy: Gest tylko formalny. Rzeczpospolita, 5. 2. 2002.

⁵⁶ Gazeta Wyborcza, 11. 4. 2003; Gazeta Wyborcza, 12.-13. 4. 2002.

ktorého by ústava (resp. ústavná zmluva) mala obsahovať tzv. *Invocatio dei*, t. j. priame odvolávanie sa na Boha, sa ukázala na pôde Konventu o budúcnosti Európy ako nepriehodná. Po tom, ako ho väčšina predstaviteľov Konventu vrátane jeho predsedu Valéryho Giscarda d'Estainga odmietla, predložil poľský člen Konventu, senátor Edmund Wittbrod kompromisný návrh, vychádzajúci z textu poľskej ústavy: „Hodnoty EÚ spájajú zároveň hodnoty tých, ktorí veria v Boha ako zdroj pravdy, spravodlivosti, dobra a krásy, ako aj tých, ktorí túto vieru nezdieľajú, ale ctia univerzálné hodnoty, odvodzujúc ich z iných zdrojov.“⁵⁷ Tento návrh má podporu aj väčšiny členov Konventu z Európskej ľudovej strany, združujúcej kresťanskodemokratické strany. Poľskí katolícki biskupi, rovnako ako aj Komisia Episkopátov Európskeho Spoločenstva sa k návrhu postavili pozitívne. Za to, aby ústavná zmluva o EÚ brala do úvahy kresťanské korene Európy, sa vyslovil aj pápež Ján Pavol II. V prospech prijatia takejto formulácie sa vyjadril aj preident A. Kwaśniewski a minister zahraničných vecí Poľska Włodzimierz Cimoszewicz.⁵⁸ Rovnako ako v prípade jednostrannej deklarácie k prístupovej zmluve s EÚ však v poľskej delegácii v Konvente nepanuje na túto otázkou jednota, k podobnej formulácii sa vlažne stavia napr. delegát za Sejm Józef Oleksy, ktorý je členom vládneho SLD.

Slovenskí delegáti v Konvente poľský návrh podporujú. K podobe budúcej ústavy, resp. ústavnej zmluvy EÚ sa 26. 2. 2003 vyjadrila aj NR SR. Vo svojom Uznesení č. 185 podporila o. i. prijatie novej ústavnej zmluvy o EÚ, rovnako ako aj zakotvenie zmienky o Bohu ako zdroji základných hodnôt, duchovnej jednoty a náboženského dedičstva spoločnej Európy. NR SR zároveň zopakovala svoju požiadavku na zachovanie výlučnej právomoci členských krajín EÚ v kultúrno-etických záležitostach. Podpora tejto deklarácie bola dokonca vyššia ako pri hlasovaní v januári 2002. Návrh podporilo 96 poslancov NR SR, 12 sa zdržali a iba 19 bolo proti. Súčasné tendencie oboch krajinách teda svedčia o tom, že Poľsko i Slovensko budú v rozšírenej EÚ patriť medzi krajiny so silným vplyvom katolíckej cirkvi, čo ich bude oddelovať od ČR, v menšej miere však od Maďarska.

Väčšie rozdiely v názoroch Poľska a Slovenska sa objavili v názoroch na inštitucionálnu reformu Únie. Objavili sa po prezentovaní spoločného nemecko-francúzskeho návrhu na vytvorenie tzv. dvojitého predsedníctva EÚ v polovici januára 2003, pričom preident EÚ, resp. predsedca Rady EÚ by mal byť volený spomedzi štátov a vlád členských štátov na 2,5, resp. 5 rokov, kým predsedca Európskej komisie by bol volený Európskym parlamentom. Slo-

⁵⁷ Gazeta Wyborcza, 14. 11. 2002.

⁵⁸ „Polska w Unii Europejskiej“. Wystąpienie Ministra SZ Włodzimierza Cimoszewicza. Lublin : UMCS, 24. 3. 2003 <http://www.mszy.gov.pl>.

vensko aj Poľsko sa postavili k návrhu skepticky. Poľská ministerka D. Hübnerová na návrh reagovala prekvapene. Vo svojej prvej reakcii upozornila na fakt, že by mohli vzniknúť kompetenčné spory, ktoré by skutočným reprezentantom EÚ. Zároveň prezentovala poľskú podporu zachovania systému rotujúceho predsedníctva jednotlivých členských štátov, ktoré by mohlo nadobudnúť skupinový charakter.⁵⁹ O dva dni, po návšteve Paríža, však podstatne zmenila dielu, keď uviedla, že Poľsko sa bude podieľať na dopracovaní francúzsko-nemeckej koncepcie: „Celkový charakter tejto koncepcie do značnej miery vyhovuje poľskej strane, je do značnej miery blízky poľským predstavám o budúcej architektonickej štruktúre EÚ.“⁶⁰ Francúzsko-nemecký návrh podporili ďalej Veľká Británia, Taliansko a Španielsko.

Čoskoro však poľskí predstaviteľia opäťovne, pod vplyvom negatívnej reakcie malých štátov, zmenili kurz. Delegát Sejmu v Konvente o budúcnosti Európy Józef Oleksy, ktorý počiatok podporoval koncepcie voľby šéfa Európskej rady, vyhlásil, že „návrh si vyžaduje dopracovanie a nemožno brať na ľahkú váhu obavy malých štátov.“ Ministerka Hübnerová vyzývala k hľadaniu kompromisu.⁶¹ V januári 2003 teda Poľsko nemalo vypracovanú jednoznačnú pozíciu k nemecko-francúzskemu návrhu. Poľské koketovanie s nemecko-francúzskym návrhom bolo zrejme motivované snahou opäťovne sa zblížiť so svojimi partnermi z Weimarského trojuholníka, vzťahy Poľska s ktorými sa skomplikovali kvôli finančným aspektom rozšírenia EÚ a kvôli rozdielnym postojom na vojnu proti Iraku.

Šéf diplomacie W. Cimoszewicz 23. januára 2003 spochybnil návrh dvojitej prezidentúry a priklonil sa k skoršej poľskej pozícii skupinového predsedníctva. Túto pozíciu podporovalo aj Slovensko. Poľsko sa neskôr viac začalo prikláňať ku koncepcii, ktorú 28. februára 2003 predložili premiéri Veľkej Británie a Španielska Tony Blair a José Maria Aznar. Podobne ako v predchádzajúcim návrhu navrhovali zriadenie postu predsedu (prezidenta) Európskej rady, t. j. zhromaždenia vedúcich predstaviteľov členských štátov. Vyslovili sa však aj za posilnenie Európskej komisie, nie však prostredníctvom voľby jej predsedu Európskym parlamentom, ale prostredníctvom posilnenia jej kompetencií pri vymáhaní plnenia európskeho zákonomiarstva ako aj práva iniciatívy vo sfére spravodlivosti a vnútorných záležitostí.

Napokon 3. apríla 2003 prezentovalo svoju pozíciu aj 16 súčasných a budúcih členských štátov EÚ. Pod dokument s názvom Reformovanie inštitúcií: Princípy a Premisy sa podpísalo Dánsko, Rakúsko, Švédsko, Portugalsko, Írsko

a Fínsko, Cyprus, Malta, Maďarsko, Lotyšsko, Česká republika, Slovensko, Litva, Estónsko a Slovinsko a Bulharsko. Vyslovili sa za zachovanie súčasného rotujúceho predsedníctva EÚ a proti zriadeniu funkcie predsedu Rady EÚ. Zároveň odmietli redukciu počtu členov Európskej komisie, požadujú, aby každá krajina mala aj naďalej svojho komisára. Ich vyhlásenie, označované v kuloároch konventu a v tlači aj ako „vzbura trpaslíkov,“ bolo motivované obavami, že budúci „prezident“ EÚ by mohol zohľadňovať iba záujmy veľkých štátov. Krajiny Beneluxu dokument nepodpísali, ale odobrili ho, svoje pripojenie sa k vyhláseniu avizovalo aj Rumunsko. Podporilo ho aj Grécko, aj keď ho ako predsednícka krajina Únie nesignovalo.

Zástupkyňa poľskej vlády v Konvente ministerka D. Hübnerová sa pod spoločným dokumentom nepodpísala. Vo svojom prvom vyhlásení, ktoré deklarovala ako prezentovanie vlastného názoru, uviedla, že s presvedčením podporuje „spôsob myslenia, ktorý je v tomto spoločnom stanovisku preto, lebo je to nám blízky spôsob myslenia.“ Podporila myšlienku zachovania rotujúceho predsedníctva. Zopakovala predchádzajúcu pozíciu skupinového predsedníctva. Počas štvorročného obdobia by bolo predsedníctvo v rukách štyroch štátov, pričom funkciu koordinátora by plnil jeden z nich. Premier Miller deklaroval poľskú pozíciu v diskusii ako „v strede medzi krajinami veľkými a malými.“ Táto pozícia zodpovedá faktickej pozícii Poľska v EÚ, resp. na európskom kontinente, keď na jednej strane vzhľadom na počet obyvateľov ide o veľký štát, ale z ekonomickejho hľadiska je štátom malým. Poľsko sice hneď na ďalší deň po zverejnení pozíciu malých štátov podporilo, zároveň sa však k vyhláseniu nepripojilo, keďže jeho cieľom je, aby bolo v EÚ zaraďované medzi veľké štaty, akými sú Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia, Taliansko a Španielsko. Poľsko svojím príklonom na k rozličným návrhom sa usiluje vystupovať ako jazýček na váhach a posilniť tak svoju váhu na fóre konventu. Možno predpokladať, že nakoniec sa prikloní k tej predstave, ktorá mu umožní ukázať sa ako vplyvnej činiteľ v budúcej rozšírenej Únii. Je v záujme Slovenska, aby malo Poľsko medzi „veľkými členmi“ Únie pozíciu obhajcu záujmov malých krajín. Zodpovedalo by to aj Millerom definovanému postaveniu v strede medzi malými a veľkými štátmi Únie.

Ďalší priestor pre vzájomnú slovensko-poľskú spoluprácu na pôde EÚ sa otvára v oblasti spolupráce s krajinami východnej Európy, ktoré v súčasnosti nepatria medzi kandidátov na členstvo v Únii. Týka sa to predovšetkým Ruska, Ukrajiny a Bieloruska, po vstupe Rumunska do EÚ sa to bude týkať aj Moldavska. V tomto smere vystupuje najaktívnejšie Poľsko, ktoré už v roku 1998 pri otvorení predvstupových rokovaní prezentovalo svoju pripravenosť viesť vklad do formovania politiky EÚ voči budúcim východným susedom. Tento zámer potvrdil v júli 2001 dokument poľského Ministerstva zahraničných vecí o východnej politike EÚ. Formou non-paperu Poľsko prezentovalo svoj návrh

⁵⁹ PAP, 15. 1. 2003.

⁶⁰ PAP, 17. 1. 2003.

⁶¹ PAP, 20. 1. 2003.

budúcej podoby politiky rozšírenej EÚ voči novým východným susedom aj v marci 2003.⁶²

Poľsko sa po určitom období, keď prejavovalo tendenciu udržať si spoluprácu s Ukrajinou ako vlastnému doménu, konfrontované so svojimi obmedzenými možnosťami realizovať svoje priority voči Ukrajine, rozhodlo v oblasti presadzovania tzv. východného rozmeru EÚ nadviazať spoluprácu s ostatnými visegrádskymi partnermi. V Bratislave tento obrat Poľska prezentoval napr. Prezident A. Kwaśniewski, keď počas odovzdávania Zlatej medaily UK 26. 4. 2002 uviedol, že „náš región – a v tom spočíva veľká zodpovednosť Poľska a Slovenska ... nemôže dovoliť, aby sa EÚ obrátila chrbotom k tým partnerom, ktorí nebudú jej členmi.“ Upozornil na nutnosť brať do úvahy proeurópske úsilie Ukrajiny a zdôraznil jej význam pre európsku bezpečnosť. Preto podľa jeho slov musia Poľsko, SR, Maďarsko a Rumunsko pracovať na rozvíjaní vzťahov, ktoré túto krajinu spájajú s európskym spoločenstvom.⁶³ Od roku 2002 sa, ešte počas maďarského predsedníctva, začali zástupcovia Ukrajiny zúčastňovať stretnutí organizovaných vo formáte V4. Týka sa to nielen pracovných skupín a stretnutí na nižších úrovniach, ako to býva napr. v prípade Rakúska či Slovinska, ale aj rokovaní na úrovni štátnych tajomníkov. V spoločnom vyhlásení prijatom na záver stretnutia štátnych tajomníkov ministerstiev zahraničných vecí krajín V4 a Ukrajiny 8. – 9. júla 2002 v Košiciach sa uvádzia, že spolupráca medzi krajinami V4 a Ukrajinou by sa mala stať dôležitým nástrojom v rámci Spoločnej európskej stratégie voči Ukrajine. Na Ekonomickom fóre v poľskej Krynici 5. septembra 2002, kde sa konalo neformálne stretnutie premiérov krajín V4, bol prítomný aj ukrajinský premiér Anatolij Kinach.

Po neformálnom rokovaní premiérov krajín V4 6. – 7. decembra 2002 na Červenom Kameni a v Smoleniciach, konanom ešte počas maďarského predsedníctva, ktoré premiéri ČR Vladimír Špidla a Maďarska Péter Medgyessy neočakávane predčasne opustili, premiéri SR M. Dzurinda a Poľska Leszek Miller uviedli, že na stretnutí bola predmetom diskusia aj spolupráca s Ukrajinou, pričom na najbližšie stretnutie by mal byť pozvaný aj ukrajinský premiér. Slovensko a Poľsko sa prezentujú ako partneri osobitne citliví na problematiku Ukrajiny. V menšej miere to možno povedať o Maďarsku, pričom v očiach ČR zohráva otázka vzťahu V4 k svojim východným susedom marginálnu rolu. Prejavuje sa to aj v zmene prístupu SR k Ukrajine. Ešte v lete 2002 Ministerstvo zahraničných vecí SR vypracovalo koncepcný materiál venovaný problematike vzťahov s Ukrajinou. Prezident SR Rudolf Schuster počas neoficiálnej návštavy

ukrajinského prezidenta Leonida Kučmu 9. marca 2003 na Slovensku prezentoval ponuku ukrajinskej strane upraviť vzájomný vízový režim podľa poľského vzoru, t. j. zaviesť bezplatné víza pre občanov Ukrajiny navštevujúcich Slovensko a zrušiť vízovú povinnosť pre občanov SR pri ceste na Ukrajinu.

Pravdou však je, že vplyv Poľska na Ukrajine sa od konca 90. rokov znížuje. Týka sa to nielen obchodnej výmeny, ale aj politického vplyvu.⁶⁴ Niektorí predstavitelia Ukrajiny spochybňujú pozíciu Poľska ako svojho strategického partnera. Možno pozorovať ochladenie aj vo vzájomných kontaktoch medzi presidentmi A. Kwaśniewskym a L. Kučmom, ktorý obviňuje Poľsko zo snahy o prílišné tútorstvo. V tejto súvislosti môže práve skutočnosť, že donedávna Slovensko neudržiava osobitné kontakty s Ukrajinou, pomôcť pri zbližovaní tejto krajiny s V4 a prostredníctvom nej s krajinami EÚ. Na druhej strane verejne prezentovalo svoje predstavy o politike rozšírenej Únie voči Ukrajine a ďalším krajinám východnej Európy iba Poľsko, aj keď zatiaľ iba v neoficiálnej podobe. Ani Poľsko však zatiaľ nemá odvahu predložiť oficiálny návrh na zmeny politiky EÚ v uvedenej oblasti a aj to je jedným z dôvodov, prečo sa jeho opatrne vznášané iniciatívy stretávajú s mlčaním zo strany EÚ, tak ako to bolo napr. v prípade najnovšieho poľského návrhu budúcej politiky rozšírenej EÚ voči novým východným susedom z marca 2003. V príbližne rovnakom čase, ako sa pripravovalo publikovanie spomínaného dokumentu, Európska komisia predložila svoju vlastnú predstavu politiky voči susedom EÚ pod názvom Široká Európa – susedstvo: Nový rámec vzťahov s našimi východnými a južnými susedmi. Tento dokument sa od poľského návrhu líši tým, že krajinám východnej Európy neponúka perspektívou členstva v EÚ, resp. osobitného prístupu k nim. Ukrajina a Bielorusko sú v ňom vnímané na rovnakej úrovni ako krajiny južného Stredomoria či dokonca Palestínska autonómia, ktorá z formálneho hľadiska nie je považovaná ani za samostatný štát.⁶⁵ Dokument vyvolal veľké sklamanie predovšetkým na Ukrajine, ktorá napriek všetkým opodstatneným výhradám postúpila v oblasti politických reforiem najďalej spomedzi všetkých krajín Spoločenstva nezávislých štátov.

Minister zahraničia Poľska W. Cimoszewicz tak bol 18. apríla 2003 na sumite EÚ v Aténach jediným politikom, ktorý pozitívne zareagoval na naliehanie ukrajinského prezidenta Leonida Kučmu, aby jeho krajine bola ponúknutá perspektíva členstva aspoň vo veľmi vzdialenej perspektíve. Predstavitelia ostatných členských a kandidátskych štátov vo svojich vystúpeniach Ukrajinu ani len nespomíinali. Podobne aj ďalší významný hráč, USA, uprednostňujú spolu-

⁶² <http://www.msz.gov.pl>.

⁶³ Aleksander Kwaśniewski: K bezpečnej a zjednotenej Európe. Naša Univerzita, jún 2002, č. 10, s. 9.

⁶⁴ Tadeusz A. Olszański: Raport OSW. Ukraina <http://www.osw.waw.pl>.

⁶⁵ Katarzyna Pełczyńska-Nałęcz: Szersza Europa – koncepcja unijnej polityki wobec sąsiadów <http://www.osw.waw.pl>.

prácu s Ruskom pred Ukrajinou. V ekonomickej oblasti možno pozorovať na Ukrajine posilnenie vplyvu Ruskej federácie, značná časť predstaviteľov prvoládneho bloku v parlamente, ktorý má aj podporu prezidenta Kučmu, súčasne verbálne podporuje vstup Ukrajiny do Európy, ale má ísť o cestu „do Európy spolu s Ruskom.“ Preto bude v súčasnosti omnoho ľahšie dosiahnuť, aby boli najnovšie aktivity krajín V4 smerom k Ukrajine, presnejšie zatiaľ iba iniciatívy Poľska a v neporovnatelné menšej miere Slovenska, ktoré sú fakticky oneskoranou odpoveďou na ukrajinský záujem o pristúpenie do visegrádskeho zoskupenia spred viac než desiatich rokov, korunované úspechom.

Perspektívy Poľska ako regionálneho lídra zo slovenského hľadiska

Ak budeme akceptovať Brzezinského konceptu weimarského trojuholníka ako „geopolitickej osi Európy“,⁶⁶ v tom prípade v očiach Slovenska stúpa úloha Poľska, ktoré je zároveň členom visegrádskej štvorky a weimarského trojuholníka, ako regionálneho lídra. Názory skeptikov i optimistov v otázke významu weimarskej spolupráce a jej úlohy v architektúre budúcej Európy sa v tomto konštatovaní zhodujú. Preto možno očakávať, že Poľsko si aj napriek početným ekonomickým problémom udrží aj v budúcnosti po vstupe do EÚ privilegovanú pozíciu. Poľsko sa snaží vystupovať aj vo vzťahu k EÚ ako aktívny partner, snaží sa presadzovať vlastné riešenia a na rozdiel v poľskej politickej rozprave sa na rozdiel od Slovenska začala omnoho skôr diskusia o budúcom charaktere EÚ a o pozícii Poľska v nej po získaní členstva. V prípade Poľska na tejto diskusii reálne participuje aj akademická a vedecká sféra, politické strany i mimovládne organizácie, výrazne sú artikulované pozície jednotlivých politických, resp. ideologickej prúdov ako aj záujmových skupín. Patrilo k iniciátorom spoločných aktivít krajín V4, resp. kandidátskych štátov pri negociovanej výhodnejších podmienok predovšetkým v oblasti poľnohospodárstva, voľného pohybu osôb a životného prostredia. Miera úspechu, resp. neúspech týchto snáh bol podmienený ani nie tak poľskou pozíciou v regióne, ako skôr nedostatkom vôle zo strany rozhodujúcich členských štátov EÚ pristúpiť na výhodnejšie podmienky rozšírenia.

Aj po rozhodnutí kodanského summitu v decembri 2002 a po samotnom vstupe do EÚ bude kandidátske krajiny spájať celý rad spoločných záujmov voči ostatným členom Únie. V tejto súvislosti Poľsko naďalej zostane v pozícii atraktívneho partnera, aj keď z dlhodobejšej perspektívy je preň výhodnejšie

orientovať sa na úlohu regionálneho lídra než na hovorcu ekonomicky slabších členov EÚ.

Čiastočne rozdielne názory pretrvávajú medzi Poľskom a Slovenskom na otázku inštitucionalizácie visegrádskej spolupráce. Kým Poľsko nepovažuje podobný krok za potrebný, Slovensko, najmä však riaditeľ Medzinárodného visegrádskeho fondu Urban Rusnák presadzuje upozorňuje na to, že hoci všetky svoje úspechy V4 dosiahla na základe spoločnej deklarácie z roku 1991, ktorá odmieta koncepciu inštitucionalizácie spolupráce, závislosť jej existencie od deklarácií predstaviteľov jej členských štátov na pravidelných multilaterálnych rokovaniach je slabým miestom visegrádskej spolupráce.⁶⁷ Začlenenie SR do NATO a vstup všetkých visegrádských partnerov do EÚ odstráni obavy, že možná inštitucionalizácia by mohla ohrozíť integračné ambície jej jednotlivých členov. Pokial však spolupráca na úrovni V4 nenadobudne skutočne efektívny charakter a neprispeje k upevňovaniu pocitu regionálnej spolupatričnosti medzi obyvateľmi jej členských štátov, vytvorenie stáleho sekretariátu tejto organizácie nesplní svoj účel, bude znamenať len zriadenie novej byrokratickej štruktúry.

Poľsko nedosiahlo pozíciu regionálneho lídra v strednej Európe iba v dôsledku svojej geostrategickej polohy, počtu obyvateľov či ekonomickému potenciálu. Autorita, ktorú Poľsko v súčasnosti v regióne má, vyplýva predovšetkým z jednoznačne formulovaných cieľov zahraničnej politiky, dôslednosti pri ich presadzovaní a z existencie vlastnej jasne sformulovanej predstavy o budúcej bezpečnostnej a politickej architektúre regiónu. Poľsko pri presadzovaní svojich zahraničnopolitických a bezpečnostných predstáv aj vo vzťahu k Západu vystupuje na rozdiel od svojich ostatných visegrádskych susedov ako aktívny a iniciatívny partner, predkladajúci inovačné riešenia. Zároveň na rozdiel od ostatných krajín V4 Poľsko najvýraznejšie prezentuje svoje euroatlantické integračné ambície nie iba ako výsledok pragmatických ekonomických, resp. politicko-bezpečnostných úvah, ale aj ako vektor svojho civilizačného smerovania. Hlásí sa k prométevskej úlohe rozširovať západné civilizačné posolstvo v regióne strednej a východnej Európy. Tým sa stalo príťažlivým nielen pre Slovensko, ale aj pre ďalšie štáty, ktoré v pôvodne nepatrili medzi favoritov prvej vlny rozširovania NATO a EÚ, t. j. pre Litvu a Lotyšsko ako aj pre Rumunsko a Ukrajinu.

Paradoxne, aj napriek tomu, že vzájomná závislosť medzi SR, ČR a Poľskom sa v priebehu roku 2002 zvýšila, poľská zahraničná politika zaznamenala v prie-

⁶⁶ Zbigniew Brzezinski: *Velká šachovnice*. Praha : Mladá fronta, 1999, s. 76.

⁶⁷ Porov. Urban Rusnák: Future of Visegrad Cooperation. Písomný príspevok na workshope organizovanom MZV SR. Bratislava : MZV SR, 16. 10. 2002; Urban Rusnák: Wyszehrad nie umrze w Unii (rozhovor s Andrzejem Jagodzińskym) <http://www.gazeta.pl>.

behu roku 2002 viacero neúspechov. Netýka sa to iba vzťahov s Ukrajinou či budúcej východnej politiky EÚ, ale aj rokovaní o budúcnosti ruskej enklávy v Kaliningrade. Poľsko s Litvou spoločne presadzovali, aby na ich hraniciach s Kaliningradskou oblasťou, ktoré sa po rozšírení EÚ v roku 2004 stanú vonkajšimi hranicami EÚ, platil štandardný pohraničný režim, ktorý by sa pre ich krajiny nestal prekážkou pre vstup do schengenského systému. Žiadali, aby tranzit medzi Kaliningradskou oblasťou a ostatným územím Ruskej federácie (RF) neznamenal narušenie ich štátnej suverenity formou tranzitných „koridorov.“ To predpokladalo zavedenie štandardného vízového režimu pre občanov Ruskej federácie pri prechode cez uvedené krajiny. Poľským predstaviteľom navyše Ruskom presadzovaná požiadavka zjednodušeného odbavovania pri tranzite z Kaliningradskej oblasti do materského Ruska pripomíala požiadavku Nemecka z roku 1939 na vytvorenie exteritoriálneho „koridoru“ spájajúceho enklávu Východné Prusko s materským Nemeckom. Riešenie v podobe tranzitu uzavretými vlakmi cez územie Litvy so zjednodušenými cestovnými dokladmi, ktoré prijala 18. septembra 2002 Európska komisia znamená pre Poľsko diplomatickú porážku aj napriek tomu, že sa ho problém enklávy prestal týkať. Rozhodnutie bolo prijaté bez jeho účasti, na základe bilaterálnych rokovaní medzi RF a EÚ. Zároveň EÚ prijala pozíciu Ruska, ktoré požadovalo zjednodušenú procedúru pri tranzite cez územie Poľska, resp. Litvy, nie pozíciu dvoch posledne menovaných krajín.

Určité oslabenie medzinárodného postavenia Poľska priniesol rozdielny postoj európskych štátov k vojne proti Iraku. Kým Poľsko sa jednoznačne prezentovalo ako spojenec USA, Nemecko a Francúzsko ako dve najsilnejšie krajiny EÚ sa vyslovili proti vojne, čo viedlo k závažnej roztržke medzi nimi a USA. Naopak, v otázke vojny nastalo zblíženie medzi Nemeckom a Francúzskom na jednej strane, rovnako ako predtým, v súvislosti s otázkou postavenia Kaliningradskej oblasti v júli francúzsky prezident Jacques Chirac podporil ruské stanovisko, keď vyhlásil, že zavedenie vízovej povinnosti pri tranzite nie je prijateľné. Objavovali sa obavy, že vojna v Iraku môže znamenať trvalé oslabenie euroatlantickej jednoty i jednoty v rámci EÚ. Poľsko sa svojím podpisom pod tzv. list ôsmich postavilo proti svojím partnerom z weimarského trojuholníka, napriek tomu, že túto štruktúru si osvojuje aj poľská politická reprezentácia, poľský premiér Jerzy Buzek ho vo svojom expozé v Sejme 10. 11. 1997 charakterizoval ako „chrbitcu Európy.“⁶⁸ Pravdepodobne precenilo trvalosť oslabenia nemecko-francúzskej spolupráce na konci 90. rokov a bolo novým nemecko-francúzskym zblížením bolo prekvapené. Hoci je pravdou, že Poľsko

s Nemeckom a Francúzskom spája omnoho viac ako posledne dve menované krajiny s Ruskom, postoj Poľska k vojne proti Iraku poškodil jeho imidž ako dôveryhodného partnera v rámci EÚ. Pozorovatelia sa zhodujú v tom, že pre Poľsko je dôležité zachovanie úzkej strategickej spolupráce s USA, zároveň však podcenilo nutnosť vystupovať ako aktívny, dôveryhodný a predvídateľný partner aj na európskych fórách. Podľa slov bývalého riaditeľa poľského vysielania Rádia Slobodná Európa, ktorý svojimi názormi významne ovplyvňoval tvorbu súčasných koncepcii poľskej zahraničnej politiky, Jana Nowaka-Jeziorańskiego je v záujme Poľska „trvale vyhýbať škodlivej voľbe medzi proamerickou a pro-európskou orientáciou.“⁶⁹ Podobne bývalý bezpečnostný poradca prezidenta USA Jamesa Cartera Zbigniew Brzeziński tvrdí, že „nie je v záujme Poľska podieľať sa na prehľbení rozporov v Európe. Poľsko musí zachovávať rovnováhu medzi spojenectvom s USA a blízkymi vzťahmi s Nemeckom a Francúzskom.“ V súvislosti s podpisom poľského premiéra pod tzv. listom ôsmich sa nazdáva, že „Poľsko by sa však malo vyhnúť nepotrebným gestám, ktoré by vyvolali nepriateľské reakcie zo strany spojencov Poľska v Európe, predovšetkým Nemecka... Prehnané manifestovanie lojality voči USA môže nepotrebné skomplikovať vzťahy Poľska s tými krajinami, ktoré zostanú susedmi Poľska.“⁷⁰

Poľsko sa v súčasnosti usiluje o obnovenie svojej pozície na európskom kontinente, predovšetkým však voči svojím partnerom z weimarského trojuholníka. Jeho predstaviteľia si uvedomujú nutnosť zachovania spolupráce medzi EÚ a USA, ale aj fakt, že Poľsko má šancu udržať si postavenie regionálneho lídra iba pod podmienkou, že túto pozíciu budú akceptovať jeho susedia, ale najmä jeho najväčší partneri v rámci EÚ, teda Nemecko a Francúzsko. A. Kwaśniewski často opakuje svoju tézu, vyslovenú prvý raz počas návštavy v Budapešti 5. marca 2003, podľa ktorej „bolo by zle, keby iracký problém, napäťia, ktoré sú v tejto chvíli, rozdelili Európu. Bolo by to nezaslúžené víťazstvo Saddáma Husajna.“⁷¹ V súvislosti s blížiacim sa summitom weimarského trojuholníka, ktorý sa uskutoční v máji v poľskom Wroclawie, deklaroval podporu snahe Nemecka získať kreslo stáleho člena Bezpečnostnej rady OSN. V podobnom duchu sa vyjadrovali aj predstaviteľia kandidátskych krajín NATO, členov tzv. vienianskej skupiny (V 10), ktorí 5. apríla 2003 v rumunskom Snagove vyjadrili prianie, aby Spojené štaty a Európa pokračovali vo vzájomnej spolupráci aj napriek ich súčasným nezhodám kvôli Iraku. „Znovuzjednotená Európa by nemala ísť proti Spojeným štátom. Na druhej strane Spojené štaty by

⁶⁸ Jerzy Buzek: Tekst exposé prezesa Rady Ministrów Jerzego Buzka wygłoszonego w Sejmie RP 10. listopada 1997 r., <http://www.kprm.gov.pl/menubez.html>.

⁶⁹ Rzeczpospolita, 25. 3. 2003.

⁷⁰ Gazeta Wyborcza, 20. 3. 2003.

⁷¹ PAP, 5. 3. 2003.

sa nemali vzdávať transatlantickej spolupráce," vyhlásil po skončení rokovania slovenský premiér Mikuláš Dzurinda.

Na druhej strane k postojom Slovenska pri riešení irackej krízy pristupovali jeho európski partneri omnoho zhovievavejšie, ako sa 26. novembra 2002 vyslovila napr. veľvyslankyňa Nemecka v SR Uta-Maria Mayerová-Schalburgová, keď konštatovala, že SR je v tejto otázke v ľahkej pozícii. Zároveň vyzdvihla snahu Slovenska „nájsť svoju cestu medzi týmito dvoma pozíciami (t. j. nemecko-francúzskou a USA) najdiplomaticejšie, ako je to možné.“ Pravdepodobne predstavitelia Nemecka brali do úvahy aj to, že členovia Senátu USA sa v procese prijímania do NATO budú rozhodovať aj podľa postupu v irackej kríze. Túto skutočnosť neskôr, 2. februára 2003, pripustil šéf slovenskej diplomacie E. Kukan. To otvára Slovensku priestor budovať svoje vzťahy s Nemeckom, ale aj s ďalšími krajinami EÚ, ktoré sa vyslovovali proti vojne. Je však v dlhodobom záujme Slovenska, aby sa pritom nevymedzovalo proti Poľsku. Poľsko totiž naďalej zostáva spoločne s ČR najbližším partnerom Slovenska, s Poľskom Slovensko spája omnoho viac ako napr. s Nemeckom či s ďalšími členskými štátmi súčasnej európskej „pätnástky,“ pričom nejde iba o spoločnú hranicu, kultúrnu blízkosť či slovanský charakter oboch krajín. Preto je v záujme SR, aby svoj potenciál využilo v prospech svojich visegrádskych partnerov, predovšetkým však v prospech Poľska a ČR a pomohlo tak Poľsku rekonštrуovať v súčasnosti oslabenú pozíciu regionálneho lídra. Pre Slovensko a ČR je v súčasnosti výhodnou pozícia Poľska, obhajujúceho popri vlastných prioritách aj záujmy svojich susedov a spojencov, ako hovorcu regiónu stredovýchodnej Európy. Zo strategického hľadiska totiž majú Slovensko aj Poľsko vo viacerých aspektoch veľmi blízke záujmy, čo nemusí znamenať, že musia mať ku každej otázke rovnaký postoj. Poľsko a Slovensko pravdepodobne zostanú blízkymi partnermi bez ohľadu na budúnosť multilaterálnej visegrádskej spolupráce.

Viacero signálov svedčí o tom, že prinajmenšom na určitý čas môžeme mať do činenia s oslabením spolupráce vo formáte V4. Vstup členov tohto zoškupenia môže viesť k „rozmytiu“ visegrádskej spolupráce v rámci EÚ, spolupráca sa môže stať čoraz viac formálnou. V období rokov 2002 – 2003 sa aj v dôsledku individualistických tendencií zo strany Maďarska a pretrvávajúcich rozporov so SR v otázke tzv. krajanského zákona dostali do popredia skôr bilaterálne, resp. trilaterálne kontakty. Z hľadiska slovensko-poľských vzťahov je príznačné, že čoraz častejšie svoje spoločné pozície deklarujú a presadzujú mimo formát V4.

Zvolenie V. Klausu, ktorý sa skepticky stavia k fungovaniu Visegrádskej štvorky za prezidenta ČR, však nie je potrebné preceňovať. Je sice pravdou, že podľa svojich vyjadrení preferuje bilaterálne kontakty a má záujem o rozvíjanie spolupráce so susednými krajinami, pričom nepovažuje za významného partnera svojej krajiny Maďarsko, zároveň však postavenie prezidenta v poli-

tickom systéme ČR nie je natoľko silné, aby prezident výlučne determinoval smerovanie zahraničnej politiky krajiny. Okrem toho ľahko obnovenej visegrádskej spolupráce od roku 1998 na rozdiel od začiatku 90. rokov spočíva v spolupráci predsedov vlád. Realitou však zostáva, že vo vnútri V4 sa v priebehu roku 2002 vytvoril blok užšie spolupracujúcich slovanských členov zoškupenia – Poľska, ČR a Slovenska.

Je pravdepodobné, že vstup do EÚ prinesie nové výzvy a impulzy pre koordináciu politického postupu vo formáte Visegrádu, ktoré v súčasnosti nie je možné predvídať. Dôležité je, že žiadna z krajín visegrádskej spolupráce neodmieta a všetci partneri deklarujú vôle v nej pokračovať. Výnimkou je postoj prezidenta ČR V. Klausu, ktorý však nie je nutné z hľadiska budúcnosti visegrádskej spolupráce kvôli už spomínaným dôvodom dramatizovať. Nie je vylúčené, že podobne ako počas krízy visegrádskej spolupráce na jar 2002 sa opäťovne príde impulz pre „druhý“ (v poradí však už azda tretí či štvrtý) dych Visegrádu zvonka, keďže už aj v minulosti viacerí predstavitelia súčasných členských štátov EÚ (Veľkej Británie, Francúzska, Nemecka, krajín Beneluxu) dali najavo, že je pre nich výhodnejšie spolupracovať v regióne s jedným partnerom, než s navzájom izolovanými a nekomunikujúcimi malými štátmi. V neposlednom rade, potom, ako sa nepodarilo realizovať napr. ideu „malého Schengenu“ medzi visegrádskymi štátmi ešte pred ich spoločným vstupom do EÚ, môže byť impulzom pre nové definovanie zmyslu visegrádskej spolupráce prinajmenšom dočasná reštrukturalizácia priorit Visegrádu. Tak namiesto komunikácie na úrovni najvyšších predstaviteľov, ktorá môže pokračovať aj naďalej a v každom prípade je užitočná minimálne ako konzultatívne fórum, sa môže jej ľahko preniesť do oblasti kultúry, vzdelávania, cezhraničnej spolupráce a ďalších rezortov. Sústredenie sa na otázky európskej integrácie či na podporu demokratickej a trhovej orientácie Slovenska a jeho začlenenie do NATO zatlačili do úzadia celý rad zámerov z rokov 1998 – 1999, ktoré sa nerealizovali, medzi ktoré patrilo napr. zriadenie spoločnej diplomatickej akadémie a pod. Zriadenie Medzinárodného visegrádskeho fondu by teda nemalo byť poslednou iniciatívou v tejto oblasti, naopak, jeho existencia by sa mala chápať ako začiatočný impulz pre novú kvalitu regionálnej spolupráce. Taktôľ chápana regionálna spolupráca prispeje k reálnemu zblíženiu krajín V4 a k tomu, že vedomie spolupatričnosti si vo väčšej miere osvoja aj obyvatelia týchto krajín. Zároveň prispeje k vytvoreniu nových oblastí, v ktorých budú krajiny V4 sledovať spoločné záujmy. Problémy s odbavovaním kamiónov na hraniciach, komplikácie v oblasti turistického ruchu spojené napr. s výmenou peňazí či v niektorých prípadoch dobre maskovaná neochota vychádzať v ústrety etnickej menšinám totiž neprispievajú k tomu, aby si obyvatelia uvedomovali fungovanie visegrádskej spolupráce v každodennom živote. Týka sa to však aj praktických vzťahov, dokonca aj v prípad poľsko-slovenských bilaterálnych

kontaktov. Tak napr. zriadenie generálneho konzulátu SR v Krakove vyžadovalo neúnosne dlhý čas, poľský konzulát v Košiciach zatiaľ neboli zriadený vôbec. Vzhľadom na proklamovanú blízkosť a úzku spoluprácu ľahko možno argumentovať v tejto súvislosti iba nedostatkom finančných prostriedkov. Podobne neúnosne dlho viazne výstavba slovensko-poľského diaľničného prepojenia, resp. rýchlosnej komunikácie, ktorá by spojila slovenskú Žilinu a Kysuce s poľským Sliezskom. Oživenie tohto smeru visegrádskej spolupráce, aký pre-sadzoval na konci 90. rokov bývalý maďarský premiér V. Orbán, môže teda vytvoriť predpoklady pre posilnenie politickej spolupráce v budúnosti.

V prospech posilnenia visegrádskej spolupráce, rovnako ako bilaterálnych vzťahov medzi jednotlivými členmi V4 hovorí ďalšia medzinárodnopolitická výzva, ktorej musí čeliť Slovensko i jeho partneri v regióne najmä po 11. septem-bri 2001. Je ňou hrozba marginalizácie a nemožnosti efektívne obhajovať vlastné záujmy vo svetovom dianí, vyvolaná renesanciou veľmocenskej politiky. Vojna v Afganistane, ale aj dianie v súvislosti so zásahom proti Iraku, pri ktorých vznikali ad hoc „koalície dobrovoľníkov,” opäťovne rešpektovanie úlohy Ruska ako hlavného arbitra a garanta stability v postsovietskom priestore, jeho zблиžovanie s Nemeckom a Francúzskom i tendencie k nacionalizácii nemeckej zahraničnej politiky svedčia o narastajúcich tendenciách prijímať kľúčové rozhodnutia o otázkach globálnej bezpečnosti na unilaterálnej, resp. bilaterálnej úrovni, mimo rámca existujúcich multilaterálnych štruktúr. Namiesto negociačného prístupu, ktorým sa vyznačuje EÚ a európski členovia NATO, sa do popredia dostáva nesporne efektívnejší prístup USA, založený na schopnosti „konať včas, rozhodne a účinne vo veci nasadenia vojenskej sily v krízových momentoch.”⁷² V takejto situácii Slovensko i Poľsko, podobne ako ďalšie kra-jiny V4 hľadajú riešenie v bilaterálnej spolupráci s USA. Na druhej strane pri existencii osobitných vzťahov medzi dvoma partnermi, z ktorých jeden je ne-porovnatelné silnejší ako ten druhý, je ten silnejší na existencii takéhoto par-nerstva zainteresovaný omnoho menej ako ten slabší. A naopak: slabší partner silnejšieho potrebuje omnoho viac ako silnejší slabšieho. Zároveň ani Poľsko, ani Slovensko nedisponujú takým ekonomickým potenciálom, aby mohli trvale participovať na „koalíciah dobrovoľníkov.“ Z tohto hľadiska sa aj Poľsko, najmä v porovnaní s USA či Ruskom, javí ako malá krajina, napriek tomu, že je niekoľkonásobne väčšia ako Slovensko. Preto je pre obe krajiny dôležité za-bezpečovať vlastné záujmy aj na takých fórách, na ktorých mu ostáva priestor na rokovania a uplatnenie svojho názoru. Pre malé štáty sú totiž rokovania na multilaterálnej úrovni jedným z najdôležitejších prostriedkov presadzovania

vlastných záujmov. Pre Slovensko je vhodným priestorom EÚ a NATO, kde práve malé štáty môžu v prípade záujmu a schopnosti efektívne spolupracovať a presadzovať svoje záujmy. Aj preto je – najmä v kontexte zvyšovania vplyvu Ruska na dianie v Európe – pre Slovensko, ale aj pre ostatné krajiny V4 dôležité posilňovať spoluprácu v zoskupení V4, prípadne v ďalších regionálnych zosku-peniach. Úzko chápaná orientácia na jediného silnejšieho partnera môže mať pre spoluprácu v regióne nepriaznivé dôsledky v podobe oživenia izolacionis-tických tendencií a nacionalizmu. Krajiny V4 budú musieť byť schopné spolu s ďalšími partnermi z regiónu strednej Európy efektívne kombinovať tieto dva základné determinanty svojho ukotvenia v systéme regionálnej i svetovej bez-pečnosti.

⁷² Robert Škopec: NATO, EÚ, Visegrádska štvorka a konflikty informačnej éry. Mezinárodní politika, 2002, č. 5.